

A DIKTATÚRA ÉVTIZEDEI

A kötet a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS
A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC
TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt támogatásával valósult meg.

A DIKTATÚRA ÉVTIZEDEI

Tanulmányok, esszék, előadások 7.

Szerkesztette: Horváth Miklós

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészet-
és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Piliscsaba
2013

A diktatúra évtizedei
Tanulmányok, esszék, előadások 7.

Szerkesztette: Horváth Miklós

Lektorálta:
M. Kiss Sándor
Horváth Miklós

Olvasószerkesztő:
Fehér Bence
a Magyar Írószövetség tagja

Kiadja a **Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar**
Történelemtudományi Doktori Iskola
Piliscsaba
<https://btk.ppke.hu>

Felelős kiadó:
Szuromi Szabolcs Anzelm

Tördelőszerkesztés, nyomdai előkészítés, borítógrafika:
Fodor Krisztina Dóra

A témakörben rendezett konferencia szervezésében és a kötet szakmai munkálataiban részt
vett, közreműködött a

Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület
(TITE)
www.tite.hu

© Horváth Miklós, a szerzők

ISBN 978-963-308-117-4ö
ISBN 978-963-308-124-2

Tartalomjegyzék

ALBERTNÉ ZOMBORI KATALIN

„Forradalom” és „ellenforradalom” problematikája a megtorlás időszakában Bács-Kiskun megyében lefolytatott tanár–diák-perек tükrében 7

KÁVÁSSY JÁNOS

Ideológiák határán – George Bush 1983. szeptemberi budapesti látogatásának és bécsi beszédének tanulságai a Kádár-rendszer jóléti metamorfózisának szempontjából..... 37

TÖRÖK GÁBOR

A budapesti mészáros, „*The Butcher of Budapest*” szalonképessé válik Ófelsége kormányánál.

Kádár János-kép az első Thatcher-évek brit primer forrásaiban (1979–1984)..... 47

ALBERTNÉ ZOMBORI KATALIN¹

„Forradalom” és „ellenforradalom” problematikája a megtorlás időszakában Bács- Kiskun megyében lefolytatott tanár–diák-perek tükrében

Minden jel arra mutat, hogy a megtorlás időszakában az ítélkezési gyakorlatban a „megtévedt dolgozó” és „ellenforradalmár” kategóriák alkalmazását elsősorban nem büntetőjogi, sokkal inkább erkölcsi, még inkább politikai szempontok határozták meg. Bár Kahler Frigyes rámutatott arra, hogy ezeknek a kategóriáknak pontos definíciója nem ismert,² mégis jogosnak tűnő igényként merül fel, hogy a kérdéskört körüljárjuk. Ez a tanulmány erre tesz kísérletet.

Nagy lenne a kísértés, hogy elfogadva a korabeli, a bírákhoz eljuttatott irányelvet, felületesen annyit mondjunk, hogy a besorolásnál az osztályhelyzet lehetett a meghatározó, mivel ezt a bíróságoknak kötelezően fel kellett térképeznie a vádlott politikai beállítottsága mellett.³ Azonban a kedvező osztályhelyzetet csak akkor lehetett figyelembe venni enyhítő körülményként, ha azt „egyéb körülmények” indokolták.⁴ Minden más esetben a törvény teljes szigorával kellett lesújtani azokra a kedvező osztályhelyzetű személyekre, akik osztályukat elárulva súlyos bűncselekményt követtek el.⁵

Valószínűleg a bírósági eljárás „az egyéb körülményekre” helyezte a hangsúlyt akkor is, amikor kedvező osztályhelyzetűnek minősítette azt a vádlottat, aki értelmiségi családból származott, nagyapja evangélikus

¹ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

² Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945-1989*, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993 (a továbbiakban: Kahler Frigyes: *Joghalál...*), 26. o.

³ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (A továbbiakban: BKMÖL) XXV. 30/a. 87. doboz (A továbbiakban: d.) 1957. El. IV.D.12. sz. irat 7. o.

⁴ Kahler Frigyes: *Joghalál...* 29. o.

⁵ Uo.

esperes, édesapja pedig egy pénzügyintézet igazgatója volt nyugdíjaztatásáig.⁶ Mindezt azzal az indoklással tette, hogy „osztályhelyzet mellett ténybeli adatokra támaszkodva kell az ítéletben megindokolni a bíróságnak a terhelt egyéniségéről kialakult meggyőződését”.⁷ Ebben az esetben nincs szó úgymond téves minősítésről, hiszen a Legfelsőbb Bíróság helybenhagyta az első fokú eljárás ítéletét.⁸

Ezekre az „egyéb körülményekre” utalva úgy vélem, nem haladhatunk tovább anélkül, hogy ne határoznánk meg az utókor számára oly letisztultnak és világosnak tűnő „forradalom” és „ellenforradalom” definícióját az adott korszakra kivetítve. 1956 őszén ezek a fogalmak korántsem tűntek annyira egyértelműnek, mint most, figyelembe véve, hogy Németh László 1956-ban a legnagyobb ellenforradalmi veszélyként tartotta számon Mindszenty József bíboros beszédét.⁹ Mielőtt azonban bármiféle kapcsolatot vélnénk felfedezni, fontos megjegyezni, hogy a kommunisták és a Németh László által használt „ellenforradalom”-fogalom merőben különböző. Amíg Németh László megközelítésében Mindszenty törekvése az 1945. november 4-i parlamenti választásokat követő tiszavirág életű, jogi értelemben véve polgári demokráciához képest nevezhető „ellenforradalminak”, úgy a kommunisták mindent „ellenforradalminak” gondoltak, ami proletárdiktatúrájukat, valamint a párt hatalmát veszélyeztette.

Ennek nyomán furcsa történelmi paradoxonként 1956 októberében-novemberében a pártszervek sem tartották ördögtől valónak, hogy az eseményeket forradalomnak nevezzék, bár a „forradalom” szó elé a Kecskeméti Városi Pártbizottság 1956. november 8-án odaillesztette a „szocialista”¹⁰ jelzőt, sőt 1956. november 4. után a Kádár kormány is egy ideig még „forradalminak” nevezte magát. Azonban a párt forradalomról alkotott nézeteit erőteljesen árnyalta, hogy Nagy Imre a Párt döntését 1956. október 28-án a rádióban ismertetve már nem ellenforradalomként, hanem nemzeti demokratikus mozgalomként

⁶ Bács-Kiskun megyei Bíróság (A továbbiakban: BKMB) B.IV.1532/1957/15. sz. ítélet peres iratok, jelzete: 61/1970.

⁷ BKMÖL XXV. 30/a. 117.d. Tájékoztató a büntetőbíróságok 1957. évi október havi működéséről 7. o. ikt.sz.: 1.436/1957.I.M.III/1. valamint Uo. Tájékoztató a büntetőbíróságok 1958. évi március havi működéséről 1958. május 5. ikt.sz.: 20.732/1958.I.M.III/1. 5. o.

⁸ BKMB peres iratok R 61/1970., Bf. III. 2679/1958/29. sz. ítélet.

⁹ Németh László: *A magyar forradalomról*, Nap kiadó, Budapest, 2011, 19. o.

¹⁰ „... nálunk szoc. forradalom indult meg.” BKMÖL XXV.1. 12. fond (a továbbiakban: f.) 1. őrzési egység (a továbbiakban: őe.) 795. d. 2. dosszié. A jegyzőkönyv készült 1956. november 8-án a Városi Pártbizottságon megtartott pártbizottsági ülésen. 2. o.

értékelte a történeteket.¹¹ Ugyanezt a felfogást tükrözi a kiskunfélegyházi nemzeti bizottság elnökének 1956. október 30-án a városi Forradalmi Bizottság alakuló ülésén bevezetőjében tett nyilatkozata is. Bár ő a forradalom elé a „nemzeti” jelzőt tette, de világosan megkülönböztette a „nemzeti” forradalmat az „ellenforradalomtól”.¹² Kecskeméten a városi pártbizottság még 1957 júliusában is freudi elszólásként a „szocialista forradalom” és az „ellenforradalom” erőviszonyát latolgatta.¹³

Fontosnak tartom leszögezni, hogy nem értek egyet azzal a történészek körében uralkodó általános nézettel, miszerint Nagy Imre bármikor is – a mai fogalmaink szerint – a forradalom mellé állt volna. Kezdetektől egészen regnálása végéig harcot hirdetett és folytatott a fegyveres felkelő, ellenálló csoportokkal, valamint a polgári demokráciát célul kitűző résztvevőkkel szemben, azokkal szemben, akik valóban „forradalmat” álmodtak, és mindvégig „ellenforradalmároknak” tartotta őket. Ennél fogva nem tekinthető mérföldkőnek Nagy Imre 1956. október 28-án a rádióban elhangzott beszéde sem, hiszen ebben a beszédben világos és éles különbséget tett az 1956-os októberi eseményekben résztvevők három csoportja között. Nem vállalt közösséget azokkal, akik az események keltette zavaros helyzetben közönséges bűncselekményeket követtek el. Elutasította a szerinte jobboldali, reakciós ellenforradalmárokat is, akik a népi demokratikus államrendszer megdöntéséért szálltak harcba.¹⁴ Nemzeti demokratikus mozgalom alatt azokat az erőket értette, akik azért küzdöttek, hogy a szocializmus az addig eltelt 12 év túlkapasaitól megszabadulva politikailag és gazdaságilag megújulva kiteljesedhessen, továbbá az ország a szovjet csapatok távozásával nemzeti, független államként építhesse tovább a „népi demokráciát”.¹⁵ Nagy Imre, ha úgy tetszik, a szocializmus addigi megvalósulását vette revízió alá és ígért reformokat annak megújítására, azzal a nemzeti céllal kiegészítve, hogy

¹¹ Nagy Imre rádiónyilatkozata. Közli: *Szabad Nép*, 1956. október 29.

¹² „Nemzeti forradalom van. Nem ellenforradalom van, bár ennek is megvannak a motívumai...” Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (A továbbiakban: ÁBTL) Vizsgálati iratok (A továbbiakban: V) 143191. Jegyzőkönyv az Ideiglenes Nemzeti Tanács üléséről 1956. október 30. ikt.sz.: 26-8/Tan.1956. 1. o.

¹³ „Az események megértésére fontos mérlegelni, hogyan viszonyultak egymáshoz a szocialista forradalom és az ellenforradalom erői. A szocialista forradalom erői erősebbek voltak október 23 és november 4-e között, de a vezetés hibái a bekövetkezett árulás miatt dezorganizáltak voltak.” BKMÖL XXXV.1. 12. f. 795. d. 2. dosszié, a jegyzőkönyv készült 1957. július 24-én megtartott MSZMP városi bizottsági ülésen 9. o.

¹⁴ Nagy Imre rádiónyilatkozata. Közli: *Szabad Nép*, 1956. október 29.

¹⁵ Uo.

mindezek egy szuverén állam keretei között, a kommunista párt vezetésével valósulhassanak meg. Azonban sem párttagsági könyvét nem adta vissza, sem a szocializmusnak nem intett búcsút. Ebben a kérdésben mondhatni élete utolsó pillanataig szilárdan eltökélt és következetes maradt. Az utolsó szó jogán is abban reménykedett, hogy egy nap a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály fogja rehabilitálni.¹⁶

Olybá tűnik Nagy Imre 1956. október 29-én tett rádiónyilatkozata alapján, hogy a párt programjában a munkástanácsok és a nemzeti, majd a forradalmi bizottságok a helyi keretekbe épültek volna be azt a látszatot keltve, hogy azok a munkahelyi demokráciát, valamint a helyi tanácsokban érvényesülő demokráciát szélesítették volna ki.¹⁷ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége ezt a programot tette magáévá és szólította fel pártszervezeteit és azok tagságát, hogy annak megvalósulását segítsék elő.¹⁸ Kecskeméten az új helyzet megtárgyalására a Bács-Kiskun megyei Párt Végrehajtó Bizottsága 1956. október 29-én reggelre hívott össze gyűlést. Ezen az ülésen döntés született, hogy alakítsanak az üzemekben, intézményekben munkástanácsokat, valamint állítsák fel a nemzetőrséget.¹⁹ Még a nemzetőrség összetételéről is határozatot hoztak.²⁰ Elhatározták a különböző, a párt által ellenőrzött társadalmi szervek – szakszervezet, Hazafias Népfront – közreműködésével nemzeti bizottságok létrehozását is.²¹ Maga Daczó József, a MDP Bács-Kiskun Megyei Bizottság titkára jelentette az MDP központi pártügyeletének 1956. október 29-én, hogy a megyei pártbizottság javaslatára ezután üzemi munkástanácsokat és nemzeti bizottságokat fognak alakítani.²²

¹⁶ Magyar Országos Levéltár (A továbbiakban: MOL) XX-5-h 27. d. 4. kötet, Nagy Imre-per folytatólagos tárgyalási jegyzőkönyv, 1958. június 16. 2. o.

¹⁷ Nagy Imre rádiónyilatkozata. Közli: *Szabad Nép* 1956. október 29.

¹⁸ Az MDP Központi Vezetőségének Nyilatkozata. Közli: *Szabad Nép*, 1956. október 29.

¹⁹ BKMÖL XXXV/1. 1. f. 248.d. 7. csomag (A továbbiakban: cs.) 29. őe. A megyei intéző bizottság jelentése az 1956. október 23-a és november 4.-e közötti eseményekről, a megye felső vezetésében tevékenykedő elvtársak munkájáról, 5. o.

²⁰ Uo.

²¹ Uo. Ez az elképzelés a későbbiekben más célkitűzések teljesítésénél is jól bevált: „A városi Pártbizottság az üzemi alapszervezetek és valamennyi kommunista feladatává tette a dolgozók kulturális nevelését, ilyen irányú célkitűzéseinek megvalósítását. E feladatba bevontuk a Hazafias Népfront, a Városi Tanács és valamennyi tömegszervezetet és művelődés irányításával foglalkozó szerveket.” BKMÖL XXXV.1. 12. f. 795. d. 1. dosszié 38. o. Jegyzőkönyv 1959. október 16-án az MSZMP Kecskemét város pártértekezletéről.

²² A Magyar Dolgozók Pártja Bács-Kiskun Megyei Bizottsága első titkárának jelentése az MDP központi pártügyeletének a megyei helyzetről. 1956. október 29 12 órától. In: *1956 Bács-*

Véleményem szerint itt van az a határ, ami további szélesebb körű kutatásokat, és az események mélyebb szintű megértését teszi szükségessé. Külön kell választani, hogy az októberi eseményekben résztvevő erőket milyen érdekek és mely erők mozgatták, mit értettek „forradalom” és „ellenforradalom” alatt. Ha ezeket a szálakat nem bogozzuk ki, akkor olyan leegyszerűsítések rabjaivá válunk, miszerint a nemzeti és forradalmi bizottságokat csak jobboldaliak hozták volna létre, vagy becsületes kommunisták csatlakoztak a forradalomhoz.

Önmagában egyik állítás sem igaz. Az érdekek mentén voltak közös pontok, amelyek véleményem szerint a rákosista nómenklatúrától való megszabadulásban, valamint a szovjet hadsereg távozásában jelölhető meg. Emiatt azt a vélekedést sem osztom, hogy a pártszervek képviselői holmi pánikból igyekeztek volna befurakodni a forradalmi szervezetekbe. Kecskeméten a városi pártbizottság az általuk „szocialista forradalomnak” nevezett eseménysor kiváltó okát 1956. november 8-án közvetlenül a Rákosi és Gerő által folytatott szektás politikában jelölte meg. Ugyanakkor fontos tényezőként említette meg a nemzeti önállóság hiányát. Hibának minősítette, hogy szovjet katonák állomásoztak Magyarország területén, valamint szovjet katonai tanácsadók avatkoztak be „nemzeti életünkbe”, azaz az ország civil vezetésébe.²³

A párt eddig ismertett szándékát tekintve azonban ez vajmi kevésé nevezhető „forradalomnak”, hiszen szó sem volt a tulajdonviszonyok megváltoztatásáról, vagy az uralkodó osztályban bekövetkezett változásokról, mint ahogy ez klasszikus forradalmaknál szokás. Még az is feltételezhető, hogy a párt „nemzeti” gondolkodású szárnya számára – a lengyel Gomulka fellépését példának tekintve – a hatalom megtartásával elfogadható volt az a gondolat, hogy a szövetségi rendszer felbontása nélkül a szovjet csapatok távozzanak az országból.²⁴

A párt reformgondolkodású irányzatától nem lehetett idegen más pártok prominens politikusainak bevonása sem. A Független Kisgazdapárt részéről Tildy Zoltán államminiszterként és Kovács Béla földművelésügyi

Kiskun megyében. Forrásközlemények, összeállította: Orgoványi István és Tánczos Szabó Ágota, BKMÖL Kecskemét, 2006, 138-139. o.

²³ BKMÖL XXV.1. 12. f. 1. őe. 795. d. 2. dosszié 2. o. A jegyzőkönyv készült 1956. november 8-án a Városi Pártbizottságon megtartott pártbizottsági ülésen.

²⁴ A Magyar Dolgozók Pártja Bács-Kiskun Megyei Bizottsága első titkárának összefoglalója a kibővített pártbizottsági ülés vitájáról, Kecskemét, 1956. október 20. In: *1956 Bács-Kiskun Megyében*, 78-84. o., valamint A megyei intéző bizottság jelentése az 1956. október 23.-a és november 4.-e közötti eseményekről, a megye felső vezetésében tevékenykedő elvtársak munkájáról. BKMÖL XXXV/1. 1. f. 248. d. 7. cs. 29. őe.

miniszterként már 1956. október 26-tól a Nagy Imre kormány tagja.²⁵ 1956. november 3-án mind a Szociáldemokrata Párt vezető személyiségének számító Kéthly Anna, mind Kovács Béla, a Független Kisgazdapárt egykori főtitkára bár mélységes bizalmatlansággal, de beléptek Nagy Imre kormányába.²⁶ Azonban az akkor a hatalom közelébe engedett ellenzéki pártok képviselői sem kívánták – legalábbis ekkortájt tett nyilatkozataik szintjén – az 1945 előtti viszonyok visszaállítását.²⁷ Mi több, kizártnak tartom, hogy Mindszenty 1956. november 3-án tett nyilatkozatában „osztályok nélküli társadalom” alatt az őskeresztények osztálynélküli társadalmát, vagy a müncheni protestáns irányzatnak szintén az őskereszténységre visszavezethető vonalát értette volna. Sokkal inkább tekinthetjük ezt a Nagy Imre fémjelezte elképzelések homályos és ködös megfogalmazásának.²⁸

A fentiek után nem meglepő, hogy a Szabad Európa Rádió nyíltan ellenséges hangot ütött meg Nagy Imrével és annak kormányával szemben és nem tett lényegi különbséget a korábbi rezsim képviselői és a változásokat sürgetők között.²⁹ Az 1956-os forradalmárok jelentős része, mint például Szabó János, akit 1957 januárjában végeztek ki, nem vállalt közösséget sem Nagy Imrével, sem annak eszmei örökségével. Szabó János a valódi felkelők részéről nem látott semmiféle előre eltervezett szervezkedést, sőt szerinte az akkori kormánytagok voltak azok, akik a folyamatokat felülről irányították.³⁰ De ugyanígy vannak ezzel jó pár évtizeddel később az ekkor tájt született politikai ítéletek áldozatai is.³¹

²⁵ Megalakult az új nemzeti kormány, közli: *Szabad Nép* 1956. október 27.

²⁶ Paul Lendvai: *Forradalomról tabuk nélkül*. 1956. Napvilág kiadó, Budapest, 2006. 140. o.

²⁷ Kéthly Anna: Szociáldemokraták vagyunk! 1956. október 31. Közli: *Népszava*, 1956. november 1. In: *Magyar Krónika napról napra. 1956 sajtója 1956. október 23. – november 4.* Sorozatszerkesztő: Gyurkó László, Kolonel Lap- és Könyvkiadó Kft., 1989, 283-283. o.

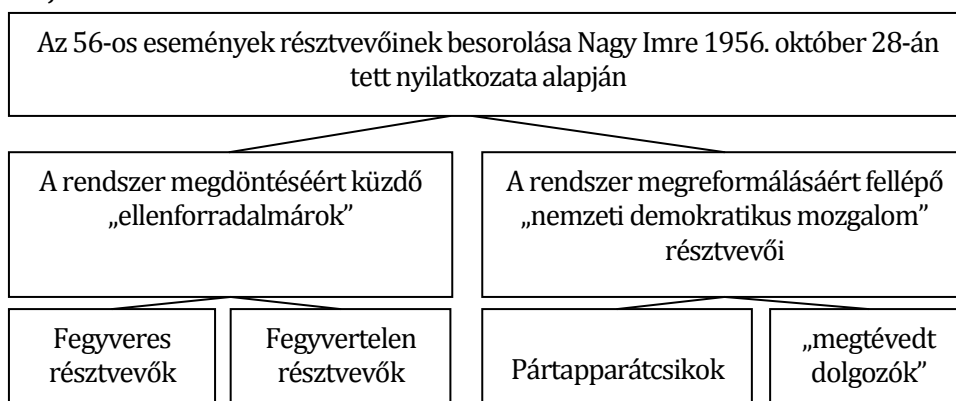
²⁸ „Hangsúlyoznom kell azonban a tennivalók tárgyi foglalatait: jogállamban élünk, osztály nélküli társadalom, demokratikus vívmányokat fejlesztő, szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátolt magántulajdon alapján álló, kizárólag kultúrnationalista elemű nemzet és ország akarunk lenni.” Mindszenty József rádiónyilatkozata 1956. november 3-án 20 órakor, in: *Egy népfelkelés dokumentumaiból*. Tudósítások Kiadó, 1989, 107-109. o.

²⁹ Mikes Imre 1956. október 27-én elhangzott kommentárja, in: Simándi Irén: *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán*, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2005, 249. o.

³⁰ „én nem látok előre megtervezett fegyveres szervezkedést, hiszen semmiféle vezetést, semmilyen más fegyveres egység nem támogatta azt. Pár puska, benzinnel töltött flaskák a modern fegyverek korában, kész öngyilkosság. Ki a hibás, ki viseli a felelősséget ezért? Hol vannak az akkori kormánytagok? Mert ők dekkolnak, összegyűjtetik a kisembereket és rájuk hárátnak minden vétket, vagy, ha már elmenekültek, kérik a kiadatásukat, hazahozatják őket,

ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLAT NAGY IMRE 1956. OKTÓBER 28-AI NYILATKOZATÁNAK TÜKRÉBEN

Ezt vizsgálva inkább azt a kérdést érdemes feltenni, hogy Nagy Imre „ellenforradalomról” és „forradalomról” alkotott politikai nyilatkozata megfeleltethető-e az e tárgykörben lefolytatott politikai perekben található „megtévedt dolgozók”, valamint „ellenforradalmár” kategóriákkal: *„Kétségtelen, hogy úgy, ahogy minden nagy népmegmozduláskor történni szokott, az elmúlt napokat is felhasználták kártékony elemek közösleges bűncselekmények elkövetésére. Tény az is, hogy reakciós ellenforradalmi elemek is bekapcsolódtak és igyekeztek az eseményeket felhasználni a népi demokratikus rendszer megdöntésére, de az is vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és egygyé forrasztó nemzeti demokratikus mozgalom.”*³² Nagy Imre iménti nyilatkozatában egyértelműen különbséget tett a népi demokratikus rendszer – és ezzel együtt a kommunista párt – hatalmának megdöntésére törő „ellenforradalmárok”, valamint a párt vezetése alatt álló nemzeti demokratikus mozgalom között, mely a szocializmus megújítását tűzte céljául.³³

hogy a bíróság előtt nekik kelljen felelniük amazok tetteiért”. Paul Lendvai: Forradalomról tabuk nélkül. 1956. Napvilág kiadó, Budapest, 2006. 121. o.

³¹ *„Nagy Imre személyével kapcsolatosan nincs eszmei kötődésem. Ellentmondásos alak, akiből mártírt csináltak azzal, hogy kivégezték. Semmi közöm ahhoz, hogy a kommunista párt funkcionáriusai hogyan számolnak le egymással a párt belső harcaiban.” Zombori Imrével készített interjú, a szerző birtokában; valamint „... olyan kommunista vezető, akinek megadatott a mártírság. Nagy Imre a többpártrendszer kialakulásáig, a polgári demokrácia csírájáig jutott volna el, utána viszont eltűnt volna a történelem sülyesztőjében.” Dárday Vilmoossal készített interjú, a szerző birtokában.*

³² Nagy Imre rádiónyilatkozata. Közli: *Szabad Nép*, 1956. október 29.

³³ Uo.

„TUDATOS ELLENFORRADALMÁROK”

A „tudatos ellenforradalmárok” közé azokat sorolták, akiknek célja a fennálló rend megdöntése volt, amennyiben ezt a rendet a párt hatalmán alapuló rendként értelmezzük. Ide tartoztak a nyíltan fegyveres ellenállók, valamint más erőszakos bűncselekmények – gyűjtogatás, rablás, fosztogatás – elkövetői, akikkel szemben léptették életbe 1956 decemberében a statáriális jellegű törvényerejű rendeleteket. Ezek a rendeletek azonban nem jelentettek minőségi változást a korábbiakhoz képest, hiszen az 1956-os őszi események a kihirdetett statárium árnyékában zajlottak. Bár Nagy Imre 1956. október 24-i rádióbeszédében a statáriális eljárás alól mentességet ígért mindazoknak, akik 14 óráig leteszik a fegyvert,³⁴ az MDP Központi Vezetősége 1956. október 26-i közleményében a fegyveres harc folytatóit azzal fenyegette meg, hogy kíméletlenül meg fogják semmisíteni őket, amennyiben nem tesznek eleget a felszólításnak.³⁵

Azok a fiatalok, akik a fegyveres ellenálláshoz csatlakoztak, tisztában voltak azzal, hogy „ellenforradalmárok” statáriális bíróság elé fognak kerülni, amely gyorsított eljárásban a legszigorúbb, azaz halálbüntetést szabhatta volna ki rájuk, ezért ezt elkerülve a többségük a disszidálást választotta. Bajai források arról számolnak be, hogy az igazságszolgáltatás elől a diákok tömegesen disszidáltak. Több mint 100 tanuló menekült külföldre. Bár ezért hivatalosan a kalandvágyat, illetve a nyugati propagandát okolták,³⁶ azonban ennek leginkább valószínűsíthető oka az lehetett, hogy Baján nagyon sok fiatal vett részt fegyveres kiképzésben, illetve csatlakozott az 1956. november 4-én elhangzott felhíváshoz, mely a szovjet csapatok ellen toborzott fegyvereseket. Mivel 1956. október 28-án a városban hangosbemondón keresztül kihirdették a katonai diktatúrát,³⁷ így

³⁴ Nagy Imre rádióbeszéde, 1956. október 24. In: *A forradalom hangja. Magyarországi rádióadások 1956. október 23 – November 9.* Szerk. Fellegi Tamás László et al., Századvég füzetek 3., A Századvég Kiadó és a Nyilvánosság Klub közös kiadása, Budapest, 1989, 31-32. o.

³⁵ Közli: *Szabad Nép*, 1956. október 27.

³⁶ BKMÖL XXIII. 502.b. 2. d. Baja Városi Tanács VB 1957. április 15-i üléséről készült jegyzőkönyv melléklete: Beszámoló a művelődési csoport munkájáról és az előtte álló feladatokról, 2. o.

³⁷ *1956 Bács-Kiskun megyei kronológiája és személyi adattára*, [Szerk. Tóth Ágnes,] Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2000, I. kötet (a továbbiakban: *Kronológia* I. kötet), 286. o., valamint: A bajai katonai alakulatok vezetőinek bejelentése a hatalom ismételt visszaszerzéséről, 1956. október 28. In: *1956 Bács-Kiskun megyében*, 125-126. o.

joggal gondolhatták úgy, ha elfogják őket, statáriális bíróság elé fogják állítani.

Szintén tudatos ellenforradalmároknak minősítették mindazokat, akik nyíltan Nagy Imre mozgalma ellen foglaltak állást, valamint a Nagy Imre kormánya által el nem ismert szervezetekben tevékenykedtek, de nem fogtak fegyvert. Idetartozhattak azok is, akik a nemzeti, illetve forradalmi bizottságokban, valamint nemzetőrségben tevőlegesen hozzájárultak ahhoz, hogy ezekből a szervezetekből a kommunista funkcionáriusok kikerüljenek, valamint a szovjet csapatok bevonulása után röpcédula-terjesztéssel vagy bármely más eszközzel gátolták a kádári konszolidációt, ezzel gyengítve a párt hatalmát és befolyását a forradalmi szervezetekben, valamint a párt megerősödését az események után.

A „tudatos ellenforradalmár” kategóriába tartozó diákok nem ismerték el a kommunista pártfunkcionárius Nagy Imrét, mint az 1956-os események forradalmi vezetőjét. Ők polgári ellenállásról és az államrend megváltoztatásáról beszéltek. Bács-Kiskun megyében a D. V. és Z. I.-féle izgatásos ügy vádlottjai közül D. V. tisztában volt azzal, hogy november 11-e után, mivel a szovjet csapatok addigra elfojtották a katonai ellenállást, nem lehet a forradalmat katonailag megvédeni. Decemberben azért döntött mégis a röplap-terjesztés mellett, mert úgy vélte: a polgári ellenállás célja, hogy minél több engedményt csikarjanak ki. November 11-e után a cél a Lengyelorszáéhoz hasonló relatív függetlenség kivívása volt. D. V. annak ellenére vállalta az esetleges lebukással járó kockázatot, hogy nem vették komolyan Kádárnak novemberben tett arra vonatkozó nyilatkozatait, hogy nem lesz megtorlás a forradalom eseményeiben való részvétel miatt.³⁸

Az „ellenforradalmárnak” minősített diákok esetében a bíróság megítélése szerint nem a belesodródás az alapmotívum, hanem az államrend megdöntésére irányuló szándékos, tudatos cselekmény. A bírósági ítélet indoklása azt tartalmazza, hogy a sztrájkfelhívás célja az ország anarchiába döntése, a Kádár-kormány és az MSZMP bojkottja az államrend konszolidációját ássa alá, valamint a szovjetellenes uszítás az újabb fegyveres felkelés számára készíti elő a talajt.³⁹ De ugyanígy az Sz. Gy.-féle szervezkedés esetében a vezetőt a bíróság szintén nem tekintette belesodródott személynek, hanem olyannak, aki tudatosan egy, az államrend megdöntését célul kitűző veszélyes csoport vezetését vállalta fel.⁴⁰

³⁸ Interjú Dárday Vilmossal. A szerző tulajdonában.

³⁹ Uo.

⁴⁰ ÁBTL V-141620 B.432/1958/10. sz. ítélet.

Az 1957. február 4-én megtartott országos ügyészi értekezleten elhangzottak végigkísérték és a továbbiakban meghatározták az ebben a körben indult pereket.⁴¹ Az ennek nyomán, 1957. február közepén tartott országos bírói értekezleten megfogalmazódott, hogy az 1956-os őszi eseményekkel kapcsolatban indult perek célja az „ellenforradalmi” elemek szigorú megbüntetése.⁴² Az értekezlet egyértelművé tette, hogy politikai ítélezésnek kell irányítania a büntetéskiszabás gyakorlatát.⁴³ Emellett a kiszabott büntetéseknek az elrettentést kellett szolgálniuk és a pereket gyorsan kellett letárgyalni,⁴⁴ amit a „népi demokráciához hű” bírósági az enyhítő szakaszok alkalmazásának kizárásával kellett, hogy megvalósítsa.⁴⁵ A fent említett pontok után a komolytalanság határát súrolja az a kitétel, hogy törvényes eljárás nélkül, vagy törvénytelen eljárással senkit sem lehetett felelősségre vonni.⁴⁶ Azonban ne legyünk maximalisták, a szocialista törvényességbe még ez is belefért.

Lényeges azonban megjegyeznünk, hogy az országos párthatározat ellenére hallgatólagosan egy bizonyos körre korlátozódó amnesztia mégis létezett. Így Kádár politikai ígérete, miszerint büntetlenséget ígért azoknak, akik az októberi események egyszerű résztvevői voltak, ha hallgatólagosan is, de továbbra is érvényben maradt. A novemberi és decemberi irányvonalnak megfelelően dr. Nezvál Ferenc, az IM kormány megbízottja 1957 februárjában az országos bírói értekezleten még hivatkozott a kormány azon ígéretére, hogy *„az októberi eseményekben való egyszerű részvétel miatt senkit nem ér bántódás. Ezt az ígéretet a kormány állja is; csak az erőszakos bűncselekményeket elkövetőkkel szemben és a fosztogatókkal szemben járunk el. Úgy vélem, hogy az ilyen bűncselekményekre való felbujtás adott esetben ugyancsak büntetőjogi felelősséggel járhat...”*⁴⁷

A megyei bíróságokon tartott értekezletek az akkori gyakorlatnak megfelelően tematikájukat és állásfoglalásaikat tekintve követték a központi irányvonalat. A kecskeméti megyei bíróság büntető kollégiuma 1957.

⁴¹ BKMÖL XXIII.2.a. Országos Ügyészi Értekezlet anyaga, 1958. május 30-31.

⁴² Dr. Nezvál Ferencnek, az Igazságügy-Minisztérium kormány megbízottjának megnyitója az országos bírósági, vezetői értekezleten, 1957. február 15. *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*, II. kötet, szerk. Dr. Solt Pál – Dr. Horváth Ibolya – dr. Szabó Győző – dr. Zánathy János – dr. Zinner Tibor, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1993, 684-699. o.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo.

február hó 23-án⁴⁸ és február 25-én értekezletet tartott, ahol a központi kérdésként az ellenforradalmi cselekmények miatt indított büntető ügyek gyakorlatát vitatták meg, különös tekintettel a február 15-i országos bírói értekezleten elhangzottakra. A február 25-i ülésen szóba került az október 23-a utáni erőszakos cselekményekkel, izgatással, valamint a hatóság közegei elleni erőszakkal kapcsolatos cselekmények elbírálása.⁴⁹ A kérdéssel kapcsolatban az a kollégiumi állásfoglalás született, hogy a bíróságnak mérlegelnie kell a körülmények alapos vizsgálatával, hogy akkori kategóriák szerint „megtévedt dolgozóval”, vagy „ellenforradalmárral” szemben ítéleznek-e.⁵⁰

A „MEGTÉVEDT” PEDAGÓGUSOK, DIÁKOK

Hivatalos álláspont szerint „megtévedt dolgozónak” kellett tekinteni azt a kedvező osztályhelyzetű egyént, aki kisebb súlyú cselekményt követett el anélkül, hogy annak politikai súlyával tisztában lett volna, továbbá nem kell tartani attól, hogy hasonló cselekedeteket ismét elkövetne.⁵¹ Valószínű, hogy ők köthetők Nagy Imréhez és a párthoz kötődő „nemzeti demokratikus mozgalomhoz”,⁵² szem előtt tartva azt a tény, hogy 1956. október 28-án maga a MDP Központi Vezetősége adott ki közleményt, amelyet a Szabad Nép október 29-i száma közölt is. Ebben minden párttag feladatává tette a Nagy Imre-kormány később „ellenforradalminak” tekintett intézkedéseinek végrehajtását, így felszólítván őket, hogy vegyenek részt az 1956 novemberében-decemberében még a párt által is „forradalomként”, majd később „ellenforradalomként” deklarált eseményekben.⁵³

⁴⁸ BKMÖL XXV. 30/a. 60.d. 1957. EL.II.B.3. sz. irat, 1957. február 15.

⁴⁹ BKMÖL XXV. 30/a. 60.d. Jegyzőkönyv a kecskeméti megyei bíróság büntető kollégiumának üléséről. 1957. február 25. ikt.sz.: EL.II.B.3/2.

⁵⁰ Uo. 5. o.

⁵¹ BKMÖL XXV. 30/a. 74. d. A politikai bizottság múlt év december 12-i határozatával kapcsolatos értekezlet melléklete: dr. Bodóczky László referátuma a politikai bizottság 1957. december 12-én hozott határozata alapján (a továbbiakban: Bodóczky László referátuma), 1958. január 17. 4-5. o., valamint: uo. 118.d. Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és Legfőbb ügyész 103/1958. sz. közös utasítása a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről, 1958. január 8. ikt.sz.: 007/2/1958.I.M.TÜK, 2. o.

⁵² Nagy Imre rádiónyilatkozata. Közli: *Szabad Nép*, 1956. október 29.

⁵³ Az MDP Központi Vezetőségének Nyilatkozata. Közli: *Szabad Nép*, 1956. október 29.

A párt „megtévedt értelmiségként” kezelte a pedagógusokat és a diákok egy részét. Baján az MSZMP járási intézőbizottságának titkára annak a véleményének adott hangot, hogy a pedagógusok azon „megtévedt értelmiséghez” tartoznak,⁵⁴ akik hibáikat beismerték, és akikkel a pártnak szándékában áll a szocializmust építeni. A bíróság úgy értékelte, hogy a felnőttekhez – így a pedagógusokhoz – hasonlóan a „megtévedt diákok” is belesodródtak az eseményekbe.⁵⁵ Szigorú fellépést csak azokkal a „megtévedtekkel” szemben helyeztek kilátásba, akik nem voltak hajlandóak észrevenni az új idők új szeleit. Ennek Izsákon 1957 májusában a helyőrség parancsnoka hangot is adott. Úgy nyilatkozott, hogy sajnálatos módon vannak pedagógusok, akik a gyerekeket helytelen irányba viszik. Az iskola igazgatóját arra kérte, hogy velük szemben alkalmazza „a diktatúra eszközét, ha az szükséges”.⁵⁶ Az 1956 október végén leváltott, majd később ismét kinevezett iskolaigazgató válaszában kifejtette, hogy nem szabad a bosszúállásnak teret engedni. A „megtévedt embereknek” lehetőséget kell biztosítani, hogy visszatérhessenek a párt és a kormány irányítása alá. Azonban amennyiben ez nem bizonyul sikeresnek, úgy iskolaigazgatóként lépni fog.⁵⁷

A pedagógusok és a diákok e körét súlyos vádpontokban találta bűnösnek a bíróság, ennek ellenére az ítéletek indoklásában úgy értékelte, hogy a vádlottak a „népi demokratikus államrend hívei”,⁵⁸ azaz nem „ellenforradalmárok”.⁵⁹ A velük szembeni bánásmód alapelve az volt, hogy a felelősségre vonásnak elsősorban nevelő jellegűnek kell lennie, mivel a hivatalos érvelés szerint a „megtévedt dolgozó”, ha túl súlyos büntetést kap, akkor „ellenforradalmárrá” vált volna, amely kijelentésben impliciten megfogalmazódik, hogy az „igazságosztó szerv” ezeket a személyeket nem tekintette ellenforradalmárnak.⁶⁰

⁵⁴ BKMÖL XXIII. 226. 2. d. Baja Járási Tanács VB 1957. szeptember 18-i üléséről készült jegyzőkönyv 2. napirendi pont: Az ifjúság iskolai és iskolán kívüli nevelése. Előadó: Bari Etelka Műv. Áll. Biz. eln., 7. o.

⁵⁵ BKMÖL XXV. 30-B BKMB peres iratok B.1502/1957. sz. ítélet.

⁵⁶ BKMÖL XXIII 736.b. Izsák Községi Tanács 1957. március 24-i üléséről készült jegyzőkönyv, 3-4. o.

⁵⁷ Uo. 3. o.

⁵⁸ MOL XX-5-D dr. O. L. B.III.1490/1957. sz. ítélet, 5. o. Levéltári jelzete: 2518/1958.

⁵⁹ Uo. K. L. Bf. 2416/1958 sz. ítélet, dr. R. I. VII.B.1510/1958/10. sz. ítélet 13-14. o. ÁBTL Vizsgálati dosszié 30-5582/58., P. L. B. 1710/1957-10. ítélet, továbbá: MOL XX-5-D Levéltári jelzete: 2569/1958., B. Gy. Bf. VI. 3231/1958/28. ítélet, uo. Sz. S. B.928/1957/23. sz. ítélet 13. o., uo. Levéltári jelzete: 3231/1958., BKMÖL XXV. 30-B. BKMB peres iratok M. J. B 639/1958. sz. ítélet.

⁶⁰ BKMÖL XXV. 30/a. 74. d. Bodóczy László referátuma 1958. január 17., 4. o.

Találónak tartom annak a bírósági ítéletnek indoklását, mely úgy fogalmaz, hogy ezek az emberek nem önként vállaltak szerepet, hanem „belesodródtak az eseményekbe”.⁶¹ Ezt a Bács-Kiskun megyei Bíróság elnöke az MSZMP Politikai Bizottság 1957. december 12-i határozatára hivatkozva úgy interpretálta, hogy ezeknek a személyeknek a politikai tisztánlátását az zavarta meg, hogy „párt vagy állami funkcióban lévő vezetők álltak – ha rövid időre is – a tüntetők élére”.⁶²

Részben a társadalmi szervezetekben való részvételük miatt, részben annak a körülménynek tulajdoníthatóan, hogy az adott városban, településen népszerű, elismert személyek voltak,⁶³ személyük a hatalom számára is elfogadhatónak tűnt arra, hogy a forradalmi szervezetekben való részvételre felkérjék, vagy kijelöljék őket. Dr. O. L. például a Nemzeti Bizottság munkájában a Hazafias Népfront Bizottság felkérésére vett részt. A Hazafias Népfront pedig a bizottsági tagokról előzetesen egyeztetett a megyei pártbizottság és tanács vezetőivel.⁶⁴ Kecskeméten dr. O. L.-t a párt beleegyezésével a munkásmozgalmi múlttal és tanári végzettséggel rendelkező Madarász László tanácselnök-helyettes⁶⁵ javasolta a nemzeti bizottságba, aki maga is részt vett a nemzeti, majd később a forradalmi bizottság munkájában. A tanácselnök-helyettesnek valószínűleg azért rá esett a választása, mert dr. O. L. a Népfront városi bizottságának elnökségi tagja is volt.⁶⁶

Az ily módon szerephez jutott pedagógusok nem ritkán a tömeg ellenérzésével szemben a kommunista vezetők védelmére keltek. Dunavecscén Gy. B. egy rendezvényen, amikor az emberek tudomást szereztek arról, hogy járási és helyi pártvezetőket jelöltek a helyi forradalmi szervezetbe, nemtetszésüket fejezték ki. Gy. B. a pártvezetők mellett azzal érvelt, hogy „kommunista párt volt és lesz, egyébként pedig demokrácia van.”⁶⁷ A nemzeti bizottság megválasztása után egy szűk körű megbeszélésen a járási nemzeti bizottsági elnök⁶⁸ éles kirohanást intézett a

⁶¹ MOL XX-5-D Bf.III.2518/1958. per ítélete, levéltári jelzete: 2518/1958.

⁶² BKMÖL XXV. 30/a. 74. d. Bodóczky László referátuma, 1958. január 17., 5. o.

⁶³ Bf.III.2518/1958. per ítélete MOL XX-5-D Levéltári jelzete: 2518/1958.

⁶⁴ B.III.1490/1957. sz. per ítélete 12. o. MOL XX-5-D Levéltári jelzete: 2518/1958.

⁶⁵ ÁBTL Monográfia I. 196. o., valamint: Pártértekezlet küldötteinek kérdőívei, Madarász László BKMÖL XXXV.1. 12.f. 795. doboz 4. dosszié.

⁶⁶ Dr. O. L. kihallgatási jegyzőkönyv, 1957. július 18., valamint B.III.1490/1957 sz. per ítélete MOL XX-5-D Levéltári jelzete: 2518/1958.

⁶⁷ B.I.1724/1958/10. sz. ítélet 2. o. ÁBTL O-18597/277.

⁶⁸ ÁBTL Monográfia 1. 351. o.

helyi vezetők ellen azt kifogásolva, hogy nem a forradalom hívei.⁶⁹ Nézete szerint olyan vezető, aki a kommunista párt tagja, nem maradhat a járási tanács élén, így a járási tanács elnökének távozni kell posztjáról.⁷⁰ Gy. B. ismét egy kommunista vezető mellett foglalt állást. Kifejtette, hogy mivel ellene nem merült fel kifogás, ezért alkalmas pozíciója megőrzésére.⁷¹

Az úgymond „megtévedt” pedagógusok egy része igyekezett az eseményekből kihátrálni 1956. november 4-e előtt, akkor, amikor a forradalom csúcspontjára jutott. Azonban ez egybeesett azzal az időponttal, amikor sok helyen a bizottságokból kikerültek a kommunisták. Bácsalmáson S. E. 1956. október 29-e után semmiféle tevékenységet nem fejtett ki, sőt november 1-jén a forradalmi bizottságból is kilépett. Elmondása szerint a kilépés mellett azért döntött, mert a tanácsok vezetőit leváltották. Az október 29-i dátum ténylegesen megegyezik azzal a dátummal, amikor mind községi, mind járási szinten leváltották a régi tanácsi vezetőket.⁷²

Sok momentum utal arra, hogy a hatalom – és így a bíróságok – megítélése a „megtévedt dolgozók” körébe sorolt résztvevőkkel kapcsolatosan folyamatosan változott attól az 1956. november 4-én, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány röplapjában tett kijelentéstől, hogy nem lesznek felelősségre vonások azért, ha valaki részt vett az 1956. őszi eseményekben,⁷³ egészen az 1959. évi 12. törvényerejű rendeletig bezárólag. Így nem értek egyet Kahler Frigyessel, amikor Kádár Jánosnak az amnesztiával kapcsolatban 1956. november 4-én tett, nyilatkozatával, egybevetve a büntető kollégiumi ülésnek 1957. március 22-én az amnesztia lehetőségét teljesen elvető döntésével, párhuzamba állítja Felix Schwarzenberg állítólagosan elhangzott szavait, miszerint „szép az amnesztia, csak egy kicsit akasztunk”.⁷⁴ Kádár amnesztiára vonatkozó, előbb november 4-én, később 1956. november 26-i rádióbeszédében⁷⁵ elhangzott kijelentései azért sem minősíthetőek pusztán politikai blöffnek, mert egymástól függetlenül több adat szól amellett, hogy az Igazságügy-minisztériumban hozzáláttak egy amnesztiarendelet kidolgozásához. Dr.

⁶⁹ B.I.1724/1958/10. sz. ítélet 2. o. ÁBTL O-18597/277.

⁷⁰ Uo. 3. o.

⁷¹ Uo.

⁷² S. E. kegyelmi kérvénye az Elnöki tanácshoz, BKMB peres iratok, jelzete: R61/1970, valamint B.IV.1532/1957/15. sz. ítélet, BKMB peres iratok, jelzete: R 61/ 1970.

⁷³ Felhívás a magyar néphez! Megalakult a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány, 1956. november 4. In: *Egy népfelkelés dokumentumai 1956*, 114-116. o.

⁷⁴ Kahler Frigyes: *Joghalál...* 24. o.

⁷⁵ Közli: *Népszabadság*, 1956. november 27.

Nezvál Ferenc, az Igazságügy-minisztérium akkori kormány megbízottja azt állította, hogy 1956 novemberében az Igazságügy-minisztérium arra utasította a bíróságokat, hogy a készülő amnesztiarendelet miatt ne tárgyaljanak büntető ügyeket.⁷⁶ Ezt az ugyanerről az értekezletről készült beszámolóban a Bács-Kiskun Megyei Bíróság elnöke is megerősítette.⁷⁷ A Dnevník című jugoszláv lap 1956. november 25-én a budapesti rádióból átvett információra hivatkozva pedig azt közölte, hogy „Magyarország Elnöki Tanácsa elé terjesztették a széles körű közkegyelem javaslatát.”⁷⁸ Szintén a Magyar Rádió közlése alapján lehet tudni, hogy ezt a rendeletet a Kádár kormány 1956. november 30-án ki is hirdette,⁷⁹ amire a rádió különböző híradásai a későbbiekben hivatkoztak is.⁸⁰

Jogosan merül fel a kérdés, hogy miért fedi sűrű homály még napjainkban is ennek a rendeletnek a létét. Erre magyarázatként szolgálhat, hogy 1956. november 25-én a párt és a munkástanácsok között a viszony elmérgesedett.⁸¹ Ehhez járult még hozzá, hogy a nemzeti tanácsok és a forradalmi bizottságok Apró Antalhoz írt feljegyzésükben⁸² bejelentették, hogy csatlakoznak az országos munkástanácshoz. Véleményem szerint döntően ez a két esemény pecsételte meg az amnesztiarendelet sorsát is, mivel 1957. január 2-án az országos bírói értekezleten már arról tájékoztatták a résztvevőket, hogy nem fognak amnesztiarendeletet kibocsátani.⁸³ Mint már arról a korábbiakban szó volt, ennek ellenére az 1957. február 15–16-án tartott országos bírói értekezleten még ígéret hangzott el arra vonatkozólag, hogy „az októberi eseményekben való egyszerű részvétel miatt senkit nem ér bántódás. Ezt az ígéretet a kormány

⁷⁶ Dr. Nezvál Ferencnek, az IM kormány megbízottjának megnyitója az országos bírósági, vezetői értekezleten 1957. február 15. Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez II. 684-699. o.

⁷⁷ Kecskeméti Megyei Bíróság 1957. február 26-i értekezletről készült jegyzőkönyv melléklete: dr. Bodóczy László előadása 13. o. ikt.sz.: 1957.El.II.C.11 BKMÖL XXV. 30/a. 74. d.

⁷⁸ Vladimir Popin: *1956 a belgrádi és vajdasági sajtó tükrében*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2006, 151. o.

⁷⁹ Elhangzott: Magyar Rádió 1956. december 04. Magyar Rádió Archívum Irattár.

⁸⁰ Elhangzott: Magyar Rádió 1956. december 01. Magyar Rádió Archívum Irattár; Magyar Rádió 1956. december 18. Magyar Rádió Archívum Irattár; Magyar Rádió 1956. december 25. Magyar Rádió Archívum Irattár.

⁸¹ Bill Lomax: *Magyarország 1956*. Aura Kiadó, 1989. Az eredeti kiadás: *Hungary 1956*. London, Allison & Busby, 1976., 199. o.

⁸² Jegyzőkönyv, az MSZMP Intézőbizottsága 1956. november 28-i ülése, MOL 288.f.5/6. ő.e

⁸³ 1956. el. I.B.37.sz. irat 1957. január 3. BKMÖL XXV. 30/a. 42. d.

álja is; csak az erőszakos bűncselekményeket elkövetőkkel szemben és a fosztogatókkal szemben járunk el"⁸⁴

Az 1957 februárjában megtartott országos bírói értekezlethez képest komoly elmozdulást jelzett a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumának 1957. március 22-i ülésén hozott állásfoglalása, mely elhatárolódott Kádár november 4-én tett, majd november 26-án megerősített kijelentésétől, miszerint az események egyszerű résztvevőit nem érheti bántódás. A kollégiumi állásfoglalás érvelése szerint a kádári nyilatkozatok politikai kategóriába tartozó nyilatkozatok, s mint ilyen, a törvény alkalmazóit, jelen esetben a bírakat, semmi sem köti a nyilatkozatok – ha úgy tetszik, ígéretük – betartásához.⁸⁵ Dr. Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság elnöke ehhez még azt is hozzátette, hogy az amnesztia tárgyaltan, mivel az egyetlen, ennek kiadását elrendelhető szerv, az Elnöki Tanács ilyen értelmű rendeletet nem alkotott.⁸⁶ A szakmai állásfoglalás még annyit finomított – a bírói értekezleten azonban ez nem hangzott el –, hogy a kormánynyilatkozatot figyelembe vehetik a vádemelésnél, valamint a kegyelem gyakorlásánál.⁸⁷

1957 májusában határozták el, hogy az 1956-os politikai perekben elítélendők körét kiszélesítik. A Belügyminisztérium a teendőkre vonatkozólag intézkedési tervet dolgozott ki.⁸⁸ Az eddigiekhez képest új elemként fogalmazódott meg, hogy felelősségre kell vonni azokat is, akik az „ellenforradalom” alatt létrejött új szervezetekben viseltek tisztséget, elsősorban

⁸⁴ Dr. Nezvál Ferencnek, az IM kormány megbízottjának megnyitója az országos bírósági, vezetői értekezleten 1957. február 15. In: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* II. 684-699. o.

⁸⁵ Kivonat a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumának 2/1957. számú jegyzőkönyvéből. Az 1957. március 22. napján tartott ülésén elfogadott állásfoglalások, 1957. Ek.II.C. 1.2. szám, 1957. március 15. Legfelsőbb Bíróság iratai.

⁸⁶ Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága. Az ellenforradalmi bűncselekményekkel kapcsolatos ítélkezési kérdések megvitatására összehívott országos bírói értekezlet jegyzőkönyve, 1957. március 28. 2. o.ikt.sz.: 1957. El.II.C.2/3 BKMÖL XXV. 30/a. 74. d., valamint: Országos bírói értekezlet, 1957. március 28. 2. pont: az ellenforradalommal kapcsolatos anyagi büntetőjogi kérdések. In: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* II. 710-712. o., valamint: Kivonat a Legfelsőbb Bíróság Büntető kollégiumának 2/1957. számú jegyzőkönyvéből. Az 1957. március 22. napján tartott ülésén elfogadott állásfoglalások, ikt.sz.: 1957. El.II.C.2/2 BKMÖL XXV. 30/a. 60.d., valamint: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* II. 709-713. o.

⁸⁷ Kivonat a Legfelsőbb Bíróság büntető kollégiumának 2/1957. számú jegyzőkönyvéből. Az 1957. március 22. napján tartott ülésén elfogadott állásfoglalások, ikt.sz.: 1957. Ek.II.C. 1.2. szám, 1957. március 15. Legfelsőbb Bíróság iratai.

⁸⁸ A Belügyminisztérium tervezete az ellenforradalom vezető erői elleni harc további feladatairól, 1957. május 15. In: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* II. 757-765. o.

– számarányukat tekintve a legnagyobb méretekben – a nemzeti és forradalmi bizottságokban, valamint a munkástanácsokban.⁸⁹ Az intézkedés úgy fogalmazott, hogy ezeknek a bizottmányoknak elsősorban az „ellenséges tevékenységű tagjait” kell felelősségre vonni. Ez a megfogalmazás azt sugallta, hogy akik a bizottságokban nem fejtettek ki tevékenységet, vagy ellenséges megnyilvánulásaik nem voltak, azok ellen vagy nem indult eljárás, vagy a büntetési minősítéshez képest csekély büntetést kaptak.⁹⁰

Lényegében ebbe a vonalba illik bele az MSZMP 1957. június 27–29-én ülésező országos értekezlete, amely annak hangoztatása mellett, hogy a „jobboldali ellenforradalmárokkal” szemben továbbra is a törvény teljes szigorát kell alkalmazni, azt hangsúlyozta, hogy a kiterjesztett körben a „megtévedt” embereket nem szabad a törvény szigorával sújtani és ha büntetésre kerül sor, akkor az nevelő szándékú legyen.⁹¹

A BM. Politikai Nyomozó osztályoknak – a saját maguk által kidolgozott ütemterv szerint – négy hónap állt rendelkezésre arra, hogy az ellenforradalmi szervezetek vezetőire és tagjaira vonatkozó nyomozást lefolytassák.⁹² A nyomozás folyamán a szükséges információk beszerzését az operatív ügynöki hálózat is segítette.⁹³ Mellesleg, ami a nemzeti és forradalmi bizottságokat illeti, tevékenységük megismerésére nem is volt nagyon szükség az ügynöki hálózat szolgálataira. Az említett szervezetekben ugyanis számos helyen ott ültek a párt által beszervezett párttagok, tanácsi tisztviselők.⁹⁴ A nyomozás eredményeképpen a nyomozóhatóságok határozatban foglalva javaslatot tettek a Legfőbb Ügyésznek, dr. Szénási Géának a további intézkedésekre, illetve a bírósági eljárások megindítására. A Belügyminisztérium országos és megyei politikai osztályai 1957. június 10-ig feltérképezték *„az ellenforradalmi központi és irányító szervezetek vezetőit és tagjait, külön kiemelve azok osztályidegen, politikailag ellenséges, deklasszált és hulián elemeit”*.⁹⁵

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Az MSZMP 1957. június 27–29-én ülésező Országos Értekezlete, valamint: Beszámoló az országos pártértekezletről, 1957. július 11. 4. o. MSZMP Bács-Kiskun megyei Végrehajtóbizottsága, BKMÖL XXXV/1. 1. f. 2. cs. 210.d. 1.őe.

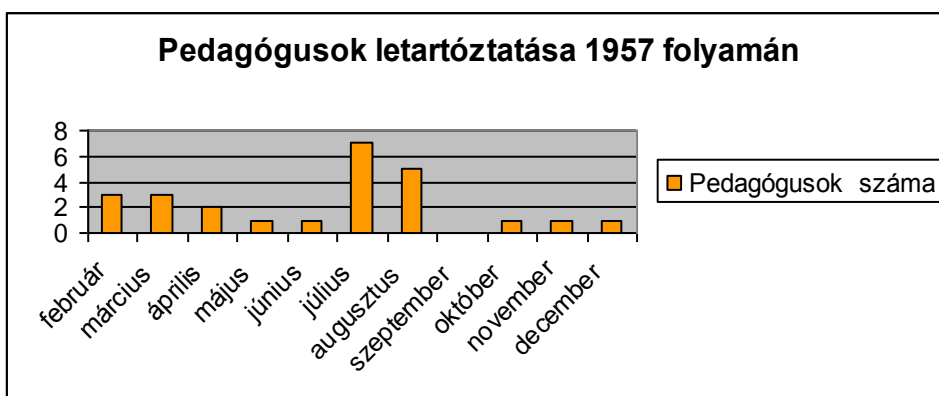
⁹² A Belügyminisztérium tervezete az ellenforradalom vezető erői elleni harc további feladatairól, 1957. május 15. In: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* II. 757–765. o.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Vö. Nagy Imre 1956. október 28-i rádiónyilatkozata.

⁹⁵ Uo.

Bár 1957 februárjától kezdve vannak adatok tanárok letartóztatásáról, azonban az e kutatási témán belül szereplő pedagógusok döntő többségét ebben az időszakban vonták eljárás alá. Nagyobb számban 1957 nyarán idézték be őket a rendőrségre, hogy az 1956-os őszi szerepvállalásukról elszámoltassák.⁹⁶ Ezt követően tartóztatták le közülük azokat, akik ellen további eljárást foganatosítottak.

Az 1957. december 10-i párthatározat – a júniusi párthatározat irányvonalát még inkább nyomatékosítva – felszólította a bűnüldöző és igazságügyi szerveket, hogy a „megtévedt, félrevezetett” dolgozókkal szemben az eljárás és az ítélet ne büntető, hanem nevelő jellegű legyen. Velük szemben a bíróság alkalmazzon felfüggesztett börtönbüntetést vagy pénzbüntetést. Letöltendő börtönbüntetésre csak akkor ítéljék a vádlottat, ha azt a helyi viszonyok szükségessé teszik.⁹⁷ A Belügyminiszter és Legfőbb ügyész által kiadott 103/1958. sz. közös utasítás az 1957. december 10-i párthatározat nyomán meghozott szakmai teendőket tartalmazta. Az utasítás felszólította az igazságügyi és bűnüldöző szerveket, hogy a „megtévedt” dolgozókkal szemben ne a büntetés, hanem a hibák kijavításának a lehetősége legyen meghatározó.⁹⁸

⁹⁶ B. Z. beszerzési javaslata, 1957. július 18. ÁBTL H-13471.

⁹⁷ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez I.* Szerk.: Dr. Solt Pál – Dr. Horváth Ibolya – dr. Szabó Győző – dr. Zanathy János – dr. Zinner Tibor. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1993. 609-611. o.

⁹⁸ Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és Legfőbb ügyész 103/1958.sz. közös utasítása a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről, 1958. január 8. ikt.sz.: 007/2/1958.I.M.TÜK, 2. o. BKMÖL XXV. 30/a. 118.d.

A megyei ügyészségnek és a megyei rendőrfőkapitánynak 1958. február 15-ig kellett ezekben a kérdésekben határozniuk.⁹⁹ Amennyiben a kétfős bizottság úgy döntött, hogy az illető megtévedt dolgozó, de már megindították a bírósági eljárást, úgy az ügyésznek ejtenie a kellett a vádat.¹⁰⁰

A párthatározat nyomán pontosan szabályozták, hogy a bíróságok mikor élhetnek, éljenek a felfüggesztett börtönbüntetés eszközeivel. Felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték azokat a „megtévedt” dolgozókat, akik az 1956. októberi események előtt is, után is példamutatóan viselkedtek. Az 1956-os őszi eseményekben izgató tartalmú kijelentéseket tettek ugyan, de ezeknek a kijelentéseknek nem lett következménye. Nem volt kezdeményező vagy vezető szerepük a történésekben. Részt vettek ugyan a vörös csillag és emlékművek lerombolásában, de ez nem vezetett a helyzet súlyosbodásához.¹⁰¹ A bírósággal szembeni központi elvárás az volt, hogy ezekben az ügyekben lehetőség szerint felfüggesztett börtönbüntetést vagy rövidebb börtönbüntetést szabjanak ki.¹⁰² A párthatározat utasította a rendőrséget és az ügyészséget, hogy a politikai ügyekben az eljárásokat soron kívül folytassák le.¹⁰³

1958. január 10-én délelőtt Budapesten országos bírói értekezletet tartottak, ahol Marosán György ismertette az MSZMP Politikai Bizottságának 1957. december 10-én a büntetőpolitika kérdéseiről hozott határozatát. Délután az Igazságügy-minisztériumban a párthatározat végrehajtásával kapcsolatos szakmai kérdéseket tárgyalták meg.¹⁰⁴ A párthatározat méltatta a rendőrségnek, az ügyészségnek és a bíróságnak a népi hatalom megszilárdítása érdekében tett erőfeszítéseit.¹⁰⁵ A bíróságok munkáját értékelve kiemelte, hogy az egyre inkább megfelel a párt

⁹⁹ T.1958.El. XVI.A.4. sz. irat melléklete: Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és Legfőbb ügyész 103/1958.sz. közös utasítása a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről, 007/2/1958.I.M.TÜK, 1958. január 8. 9. o. BKMÖL XXV. 30/a. 118.d.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* I. 609–611. o., valamint T.1958. El. XVI.A. 4. sz. irat melléklete: Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és Legfőbb ügyész 103/1958.sz. közös utasítása a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről, 007/2/1958. I.M. TÜK, 1958. január 8. 10. o. BKMÖL XXV. 30/a. 118.d.

¹⁰² Az MSZMP PB tájékoztatója a büntetőpolitikai határozatról, 1957. december 10. In: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* I. 609-611. o.

¹⁰³ BKMÖL XXV. 30/a. 74. d. Bodóczy László referátuma, 1958. január 17., 3. o.

¹⁰⁴ Uo. 5. o.

¹⁰⁵ Az MSZMP PB tájékoztatója a büntetőpolitikai határozatról, 1957. december 10. In: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez* I. 609-611. o.

elvárásainak.¹⁰⁶ Ezt a megállapítást az MSZMP Bács-Kiskun megyei Végrehajtó Bizottsága is magáévá tette.¹⁰⁷

A fentiek alapján úgy vélem, hogy csak másodlagos jelentősége lehetett az egyébként valós problémának, hogy a börtönökben lévő férőhelyek száma nagyon is korlátozott volt. A férőhelyek hiánya miatt mindazoknak a kedvező osztályhelyzetűeknek a börtönbüntetését, akik 1957. március 15-i előtti cselekedetükért álltak bíróság előtt és büntetésük nem haladta meg az egy évet, átmenetileg felfüggesztették.¹⁰⁸

Arról, hogy mely ügyek tartoztak ezen intézkedés hatálya alá, a megyei bíróság elnöke a párt megyei intézőbizottságával együtt döntötte el.¹⁰⁹ Az ebbe a körbe vont pereket aztán 1958. július 31-ig a megyei bíróság vezetőjéből, a megyei ügyészség vezetőjéből és a megyei rendőrfőkapitányság vezetőjéből alakult 3 tagú bizottság nézte át a megyei bíróság elnökének vezetésével. A bizottságnak vagy kegyelmi kérvényt kellett előterjesztenie, vagy a büntetés végrehajtását kellett kezdeményeznie.¹¹⁰

A „megtévedt dolgozókkal” szemben a bíróságok a törvény adta kereteken belül a büntetéseket az ún. „enyhítő szakaszok” alkalmazásával csökkentették.¹¹¹ Ilyen enyhítő szakaszoknak minősült például a Btá. 51. §, valamint a Btá. 55. §. Ezek a paragrafusok lehetőséget biztosítottak a büntetés mérséklésére, valamint a letöltendő szabadságvesztést próbaidőre való felfüggesztésére. A próbaidő elmúltával a Btá. 55. § (2) bekezdése, valamint a Btá. 66. § (2) bekezdése biztosította a törvényi mentesítést, azaz a rehabilitációt. Ennek a törvényi szakasznak az alkalmazásával pedig a mentesített személy büntetlen előéletűnek minősült. Ezen túlmenően a bíróság úgy érvelt, hogy azzal egy felmentő ítélet is megalapozható volna. Megállapította, hogy dr. O. L. felszólalásaiban nem ment túl azon a ponton, mint amit a Nemzeti Bizottság programja¹¹² is tartalmazott. A program a megyei népfrentbizottság irodájában készült a megyei párt- és tanácsi

¹⁰⁶ BKMÖL XXV. 30/a. 74. d. Bodóczy László referátuma, 1958. január 17., 5. o.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ T.1958.El. XVII.A.4. sz. irat melléklete: Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és Legfőbb ügyész 103/1958.sz. közös utasítása a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről, 007/2/1958.I.M.TÜK, 1958. január 8., 13. o. BKMÖL XXV. 30/a. 118.d.

¹⁰⁹ Uo.

¹¹⁰ Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és a Legfőbb ügyész 120/1958.sz. közös utasítása, 1958. július 18., ikt.sz.: 007/6/1958.I.M.TÜK. BKMÖL XXV. 30/a. 118.d.

¹¹¹ B.III.1490/1957 per ítélete 13. o. MOL XX-5-D levéltári jelzete: 2518/1958.

¹¹² Vö. A Bács-Kiskun Megyei Ideiglenes Nemzeti Bizottság határozata, Kecskemét, 1956. október 30. In: *1956 Bács-Kiskun Megyében*, 168-172. o.

vezetés bábáskodásával.¹¹³ A Legfelsőbb Bírósághoz felterjesztett ügyészi óvás nem róta fel a forradalmi bizottságban való részvételt dr. O. L. bűnösségének alapjául. Csupán a szakszervezeti gyűlésen betöltött szerepe támasztotta alá az ügyészi vádat.¹¹⁴ Az 1956. november hó 26-án a pedagógus szakszervezet vezetőségválasztó gyűlésén egy háromtagú bizottságot bíztak meg a pontok összeállítására. Ennek tagja volt dr. O. L. is. A pontok megfogalmazásánál dr. O. L. – a bíróság megállapítása szerint – nem a saját nézeteit vetette papírra két társával együtt, hanem a gyűlésen elhangzottakat foglalta pontokba és olvasta fel nyilvánosan. Ennek némileg ellentmond, hogy ugyanezt a tényt a későbbiek folyamán súlyosbító körülménynek értékelte ugyanez a bírói tanács.¹¹⁵ A Legfelsőbb Bíróság osztotta a megyei bíróság álláspontját és megalapozottnak találta azt a vélekedést, hogy a követelések is központi követelések voltak, amit a Szakszervezeti Területi Bizottság juttatott el a szakszervezeti gyűlésre. Dr. O. L. nem tett mást, mint a központi követeléseket két tanár társával átfogalmazta, és azt nyilvánosan felolvasta.¹¹⁶ A bírói érvelés szerint épp az októberi események alatt bizonyította, hogy nem „ellenforradalmár,”¹¹⁷ ellenkezőleg, a népi demokratikus államrend híve.¹¹⁸ Nemzeti bizottsági tagságáról a forradalom csúcspontján szándékában állt lemondani akkor, amikor a kommunista vezetők kiszorítása a nemzeti bizottságból befejezett tényré vált.¹¹⁹

A fiataloké, így a diákok esetében a Btá. enyhítő szakaszai mellett már az ötvenes években érvényben lévő Alkotmány is az állam kötelezettségének írta elő a fiatalokról való gondoskodást. Ez azt jelentette, hogy bírói úton olyan intézkedéseket kell foganatosítani, amely biztosítja a fiataloké átnevelését, helyes irányban történő fejlődését, hogy a későbbiekben a társadalom hasznos tagjává váljon. A bírói ítéletnek ilyen szellemben kell nevelő célzatúnak lennie, akár megszünteti az eljárást, akár letöltendő szabadságvesztést szab ki.¹²⁰ Így a bíróság megkülönböztetett figyelmet szentelt a diákok cselekményének társadalmi

¹¹³ B. III. 1490/1957 per ítélete, 3. o. MOL XX-5-D Legfelsőbb Bíróság Büntető kollégium iratai 1953-1965 levéltári jelzete: 2518/1958.

¹¹⁴ Bf. III. 2518/1958 per ítélete, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2518/1958, valamint: B.III.1490/1957 per ítélete, 12. o. MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2518/1958

¹¹⁵ Uo. 13. o.

¹¹⁶ Bf. III. 2518/1958. sz. per ítélete, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2518/1958.

¹¹⁷ B. III. 1490/1957 sz. per ítélete, 12. o. MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2518/1958.

¹¹⁸ Bf. III. 2518/1958. sz. per ítélete, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2518/1958.

¹¹⁹ B. III. 1490/1957 sz. per ítélete, 13. o. MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2518/1958.

¹²⁰ B. IV. 1502/1957/15. sz. ítélet, ÁBTL V-143191.

veszélyességének hangsúlyozása mellett arra, hogy az ítékezés súlypontját nem elsősorban jogi, hanem nevelési alapelvekre helyezze.¹²¹ Ezt az álláspontot a diákok védelmében meghallgatott pedagógusok is támogatták.¹²²

Adott körülmények között az enyhének mondható ítéletek nem titkolt célja az volt, hogy a fiatalkorúakat visszasegítsék az általuk helyesnek vélt útra.¹²³ Az ehhez a körhöz tartozó vádlottak esetében a bíróság az eljárást vagy nevelő jelleggel megszüntette, vagy jellemzően 1 éven aluli börtönbüntetést szabott ki. Az egy éven aluli börtönbüntetésnél ugyanis a vádlottat kérelemre mentesítették a büntetett előélethez fűződő joghátrányok alól.¹²⁴

Az is elsősorban a „megtévedt dolgozók” körét érintette, hogy 1957 júliusában döntés született arról, hogy több személy ellen, akik addig közbiztonsági őrizet alatt álltak, bírósági eljárás fog indulni. A Legfelsőbb Bíróság ezzel kapcsolatosan a 200. sz. kollégiumi állásfoglalásában azt tette közzé, hogy a börtönbüntetésbe bele kell számítani a közbiztonsági őrizetben eltöltött időt akkor, ha azt a vádbeli cselekmény alapjául szolgáló vagy azzal összefüggő tevékenységért rendelték el.¹²⁵ A „megtévesztett” dolgozóknál több esetben a büntetés mértékében a bíróság azt tartotta szem előtt, hogy a vádlott mennyi időt töltött előzetes letartóztatásban. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a vádlott az ítélethirdetés napjáig már letöltötte büntetése idejét,¹²⁶ bár olyan eset is előfordult, amikor a vádlott hosszabb időt töltött előzetes letartóztatásban, mint amennyit a börtönbüntetése indokolttá tett volna.¹²⁷ Azonban ez nem okozott elvi problémát. A letöltött időt nem büntetésnek tekintették, hanem biztonsági intézkedésnek, továbbá azzal érveltek, hogy a felfüggesztett börtönbüntetéssel együtt járó törvényi rehabilitáció kárpótolni fogja a

¹²¹ Uo.

¹²² B. 118/1957 sz. per BKMB peres iratok.

¹²³ B. IV. 1502/1957/15. sz. ítélet, ÁBTL V-143191.

¹²⁴ B.IV. 1502/1957/15. sz. ítélet, BKMÖL XXV. 30. B. BKMB peres iratok.

¹²⁵ Tájékoztató a büntetőbíróságok 1957. évi július havi működéséről, 1957. augusztus 30., ikt.sz.: 0049/1957.I.M.TÜK, 5. o. BKMÖL XXV. 30/ a. 117. d., valamint: A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróság elnöke által jegyzett irat, ikt.sz.: 1957. El. II. C. 1.10 Legfelsőbb Bíróság iratai.

¹²⁶ Tájékoztató a büntetőbíróságok 1958. évi március havi működéséről, 1958. május 5., 5. o., ikt.sz.: 20.732/1958. I.M. III/1. BKMÖL XXV. 30/a.117. d.

¹²⁷ Bf. III. 2518/1958 sz. per ítélete, 1958. szeptember 8. MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2518/1958.

vádlottat a börtönben eltöltött hosszúra nyúlt időért.¹²⁸ A fentiekben példaként említett vádlott 1957. június 16-tól 1957. augusztus 21-ig közbiztonsági őrizetben, majd ezt követően az ítélethirdetésig, 1958. április 1-ig előzetes letartóztatásban volt.¹²⁹

Az 1959-ben megjelent törvényerejű rendelet keretén belül részleges közkegyelemben részesülhettek azok a vádlottak, akik 2 évnél hosszabb, de 4 évnél rövidebb börtönbüntetést kaptak. Ezekben az esetekben a vádlott mentesült a büntetés végrehajtása alól.¹³⁰ Egyéb esetben az elítélt börtönbüntetése megfelelő volt. Azonban a közkegyelem nem terjedt ki a büntetett előítélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények alóli mentességre.¹³¹ A közkegyelem azért nevezhető részlegesnek, mert annak kedvezményezettjei köre csak a kedvező osztályhelyzetű elítéltekre terjedt ki.¹³² Azt, hogy ki méltó közkegyelemre, egy háromtagú bizottság döntötte el, melynek elnöke a megyei (fővárosi) bíróság elnöke, tagjai pedig a megyei (fővárosi) főügyész és a megyei (budapesti) rendőr-főkapitányság vezetője.¹³³

Kegyelmi kérvény pozitív elbírálására csak azok számíthattak, akiknél az ítélet meghozatala után olyan körülmények merültek fel, ami kegyelem gyakorlására jogosít. Ilyeneknek számított többek között a jogerős ítélet után fellépő súlyos betegség vagy tartós, kimagasló munkateljesítmény. A kegyelmi kérvény elbírálásakor megvizsgálták az elítéltnak az októberi eseményekben betöltött szerepét, az ítélet meghozatala óta, valamint a börtönben tanúsított magatartását.¹³⁴ Azonban a kegyelmi kérvény elbírálásakor csak ritkán éltek a büntetés elengedésének lehetőségével. Általában csak a letöltendő szabadságvesztés próbaidőre való felfüggesztését remélhették a kegyelmi kérvény benyújtói.¹³⁵

A kegyelmi kérvény elfogadásán túl büntetlenséget azoknak ajánlottak fel, akik ügyökként együttműködtek a rendőrséggel. Dr. V. D., a Kecskemét Városi Tanács Művelődésügyi Csoportjának tanulmányi felügyelője, a

¹²⁸ B. III. 1490/1957 sz. per ítélete, 12. o. MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2518/1958.

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ 1959. évi 12. tvr.

¹³¹ Uo.

¹³² Uo.

¹³³ Uo.

¹³⁴ Tájékoztató a büntetőbíróságok 1957. évi július havi működéséről, 1957. augusztus 30, ikt.sz.: 0049/1957. I.M. TŰK, 11. o. BKMÖL XXV. 30/a. 117. d.

¹³⁵ Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és a Legfőbb ügyész 120/1958.sz. közös utasítása, 1958. július 18., ikt.sz.: 007/6/1958. IM. TŰK. BKMÖL XXV. 30/a. 118.d.

Pedagógus Forradalmi Bizottság tagja volt.¹³⁶ 1957 nyarán, miután elmozdították tanfelügyelői beosztásából, a rendőrség ügynöki munkára szervezte be.¹³⁷

Jogos kérdésként merül fel, hogy ki döntötte el, hogy kik ellen induljon eljárás, és melyik kategóriába sorolják az eljárás alá vontakat. A források hiánya miatt, vagy csak azért, mert számomra nem voltak hozzáférhetőek, csupán feltételezésekbe tudok bocsátkozni. Azt valószínűsítem, hogy 1957 decemberéig az ügyészség „előzetes ellenőrzéseket” folytathatott le, akár több alkalommal is, mint ahogy erre Hetényegyházán találtam adatot. Hetényegyházán az ügyészség 1957. július első hetében előzetes ellenőrzést tartott.¹³⁸ Ezt nemsokára egy másik követte.¹³⁹ Az immár másodszor lefolytatott vizsgálat keretén belül az ügyészség beszélt azokkal az illetékes párt- és tanácsi vezetőkkel, akik maguk is részt vettek a „forradalmi” bizottság és az általa megalakított Nemzetőrség tevékenységében.¹⁴⁰ Az „előzetes ellenőrzés” kifejezés jól megragadja a lényegét: egyelőre konkrétum nélkül tájékozódott az ügyészség. Az, hogy ezekben a döntésekben az ügyészségnek meghatározó szerepe lehetett, mutatja az is, hogy 1956 novemberében az ügyészség felügyelete alá tartozó rendőrség képviselője sérelmezte, hogy az ügyészség akadályozta a rendőrség munkáját azzal, hogy nem engedett nyomozást indítani akkor, amikor még működött a forradalmi bizottság, olyanok ellen, akik a rendőrség szerint bűncselekményt követtek el.¹⁴¹

Ennek a rendszernek a működését tökéletesítették azzal, hogy létrehozták azokat a bizottságokat, amelyek immár intézményesen döntöttek a besorolásokról. Az erre vonatkozó első információt az igazságügy-miniszter, a belügyminiszter és a legfőbb ügyész 103/1958. sz. közös utasításában találtam. Azt, hogy kiszámított „megtévedt” dolgozónak, hivatalosan a megyei rendőrkapitányság vezetője és a megyei ügyészség

¹³⁶ ÁBTL Monográfia I. 48. o.

¹³⁷ Bács-Kiskun megyei Rendőrőrkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. alosztálya által készített irat, 1957. november 14., 17. o. ÁBTL M-17097.

¹³⁸ Jelentés a Hetényegyházán október 1–10 között lefolytatott előzetes ellenőrzésről, 1957. október 12., ikt.sz.: 1957. Bül. 1988. 1.sz. ÁBTL V-143.448.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Határozat nyomozás elrendeléséről, 1957. november 2., ikt.sz.: Bül. 1988. szám ÁBTL V-143.448.

¹⁴¹ A központi aktíva értekezlet alapján – a politikai helyzetről és néhány szervezési kérdéstről tartott értekezlet jegyzőkönyve, 1956. november 29., 8. o. BKMÖL XXXV/1. 1. f. 7. csoport 4.őe.

vezetője döntötte el a pártbizottság jóváhagyásával. A vitás kérdések eldöntése a belügyminiszter és a legfőbb ügyész hatáskörébe tartozott.¹⁴²

NÉHÁNY ÉRV A FENT VÁZOLT ELMÉLET MELLETT

A perek fontossági sorrendjére, a kategóriákba sorolás tudatosságára, valamint a besorolás általam ismertetett szempontrendszerére vonatkozó elméletet közvetetten több érv is alátámasztja. Ezek:

1. A Bács-Kiskun megyei Bíróságnak a legsúlyosabb bűncselekményre, az államrend elleni szervezkedésre vonatkozó statisztikájából az olvasható ki, hogy növekvő ügyszám mellett a legsúlyosabb büntetések aránya az idő előrehaladtával folyamatosan csökken, ha az 5–10 év, illetve annál súlyosabb büntetési tételeket nézzük. Míg e csoport százalékos aránya 1957 II. negyedévét tekintve 47%, addig a III. negyedévet nézve nem éri el az 1%-ot, a IV. negyedévet vizsgálva 22%, míg 1958 I. negyedévét szemügyre véve 0 %.

Az első fokon alkalmazott büntetések megoszlása az „ellenforradalmi” bűncselekmények csoportjaiban az 1957. év folyamán¹⁴³

A büntetés neve és mértéke	Államrend elleni szervezkedés			
	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév	IV. negyedév
Börtönbüntetés 1 éven alul			2	3
Ebből felfüggesztett			2	2
1–2 év		2	9	17
2–5 év		6	9	18
5–10 év		8	1	9

¹⁴² T.1958.El. XVI.A. 4. sz. irat melléklete: Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és Legfőbb ügyész 103/1958. sz. közös utasítása a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről, ikt.sz.: 007/2/1958.I.M.TÜK, 1958. január 8., 9. o. BKMÖL XXV. 30/a., valamint: Az Igazságügyminiszter, a Belügyminiszter és Legfőbb ügyész 103/1958. sz. közös utasítása a büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről, 1958. január 8., ikt.sz.: 007/2/1958.I.M.TÜK, 4. o. BKMÖL XXV. 30/a. 118.d.

¹⁴³ Az elsőfokon alkalmazott büntetések megoszlása az ellenforradalmi bűncselekmények csoportjaiban 1957. év folyamán (részlet), 30. o. Igazságügyi statisztika – A bíróságok ügyforgalmának és büntető eljárásainak 1957.IV. negyedévi statisztikai elemzése. Kiadja: Kecskeméti megyei bíróság elnöke, BKMÖL XXV. 30/a. 117.d.

10–15 év		1		
15 éven felül életfogytig				1
halálbüntetés				1
Összes		17	23	51

És ez a tendencia csak folytatódott 1958. első negyedében. A közel 50 ügy közül egyik büntetés sem haladta meg az 5 évet.

Az első fokon alkalmazott büntetések megoszlása az „ellenforradalmi” bűncselekmények csoportjaiban az 1958. év I. negyedében¹⁴⁴

A büntetés neve és mértéke	Államrend elleni szervezkedés
Börtönbüntetés 1 éven alul	7
Ebből felfüggesztett	5
1–2 év	20
2–5 év	23
5–10 év	
10–15 év	
15 éven felül életfogytig	
halálbüntetés	
összes	55

2. Az államrend elleni szervezkedés büntette az egyik legsúlyosabb minősítésnek számított.¹⁴⁵ A Legfelsőbb Bíróság azokat a bűncselekményeket rendelte ennek hatálya alá, amely cselekmények a társadalmi berendezkedésre olyan veszélyt jelentettek, hogy halálbüntetéssel kell sújtani az elkövetőt.¹⁴⁶ A fenti állásfoglalás tükrében, valamint az 1957. március 28-i bírói értekezleten elhangzott dörgedelmek alapján nem ezt a statisztikát várnánk, különösen nem 1957 III. és IV.

¹⁴⁴ Igazságügyi statisztika – A bíróságok ügyforgalmának és büntető eljárásainak 1958. I. negyedévi statisztikai elemzése, 28. o. Kiadja: Kecskeméti megyei bíróság elnöke. Az elsőfokon alkalmazott büntetések megoszlása az ellenforradalmi bűncselekmények csoportjaiban 1957. év folyamán (részlet), BKMÖL XXV. 30/a. 117. d.

¹⁴⁵ A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnöke által jegyzett irat, 1957. El. II.C. 2.4. szám 1957. április 19., 20, 25. 3. o.

¹⁴⁶ A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának elnöke által jegyzett irat a Legfelsőbb Bíróság büntető és katonai kollégiumának együttes üléséről, 1957. július 11., ikt.sz.: 1957. El. II.C. 1.26.a. Legfelsőbb Bíróság iratai.

negyedét tekintve. A kérdés az, hogy az enyhe ítéletek viszonylag magas aránya csupán megyei sajátosság-e vagy beleilleszkedik az országos tendenciába. Hasonló felbontásban ugyan nem találtam adatot, azonban ugyanebben a bűncselekményben 1957–60 között a 4323 elítéltnak valamivel kevesebb, mint egy negyede kapott 5 évnél súlyosabb börtönbüntetést.¹⁴⁷

Ebből a sorból az általam vizsgált ügyek sem lógnak ki. A Btá. által biztosított lehetőségekkel élve a „megtévedt pedagógusok” esetében az első fokon eljáró megyei bíróság a megtorlás időszakában sok esetben szabott ki enyhe ítéleteket, mi több, a Legfelsőbb Bíróság a megyei bíróság által kiszabott büntetéseket még mérsékelte.¹⁴⁸ Néhány vádlottat a Legfelsőbb Bíróság érdemesnek talált arra, hogy az 1959. évben hozott törvényerejű rendelet értelmében kegyelemben részesítse.¹⁴⁹

A tanároknál két esetben az eddigiekhez képest sokkal súlyosabb ítélet kiszabására került sor, annak ellenére, hogy mindkét vádlott korábbi előélete és az eseményekben vállalt szerepe egy pontig nem sokban különbözik azoktól a tanároktól, akik enyhe büntetésben részesültek. Azonban az első fokon eljáró bíróság egyikőjük esetében sem alkalmazta a Btá. által biztosított enyhítő szakaszokat. Ennek oka abban keresendő, hogy mindkét személy nyílt fellépésével megakadályozta a párt embereinek a bizottságokba történő beválasztását és ezzel lehetetlenné tette a párt befolyásának érvényesülését a forradalmi szervezetekben. Egyiküknek, T. B.-nek tulajdonítható, hogy a Kiskunfélegyházi Járási Forradalmi Bizottság alakuló gyűlésén, 1956. november 3-án a kiskunfélegyházi járási forradalmi bizottságba egyetlenegy korábbi járási VB-tag, illetve párttag sem került

¹⁴⁷ Az állam elleni bűncselekmények miatt jogerősen elítéltek büntetés kiszabásának adatai 1957-1960. év közötti időszakban Magyarországon, in: Kahler Frigyes: *Joghalál Magyarországon, 1945–1989*, Zrínyi Kiadó, 1993, 96. o.

¹⁴⁸ B.928/1957/23. sz. ítélet, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 3231/1958., valamint Bf. VI. 3231/1958/28. ítélet MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 3231/1958; B. 1353/1957/39. sz. ítélet, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 387/1959., valamint Bf. III. 387/1959/48. sz. ítélet, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 387/1959; B.1083/1957. sz. ítélet, ÁBTL V-152.844., valamint Bf. 680/1958. sz. per ítélete, Legfelsőbb Bíróság ítélete, ÁBTL V-152.844.; B.185/1958/6. sz. ítélet, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 814/1959., valamint Bf 814/1959 ítélet, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 814/1959; B. III. 1814/1957/12. sz. ítélet, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 3280/1958., valamint B.f. 3280/1958. sz. ítélet, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 3280/1958; B.1502/1957. sz. per ítélete, ÁBTL V-143191., valamint Bf. II. 1774/1959/40. sz. per ítélete, ÁBTL V-143191.

¹⁴⁹ Gy. B. Bf. V. 1707/1959/21. sz. ítélet, ÁBTL O-18597/277, T. Á. B.1502/1957-32. sz. ítélet, 1. o., ÁBTL V-143191., T. I. Lekérdezés 1985.07.15., ÁBTL V-151.886/2

be.¹⁵⁰ T. B.-hez hasonlóan dr. Cs. F. is elérte, hogy kommunista tagok nélkül alakult meg 1956. október 30-án a dunavecsei járási nemzeti bizottság. Ezen a napon ugyanis a községi nemzeti bizottsági tagok társaságában Dunavecscére indult és menet közben az útba eső községek nemzeti bizottságait is felkeresték. Szalkszentmártonban a nemzeti bizottságban kifejtette az eseményekkel kapcsolatos véleményét. Szerinte a „járási pártbizottság fegyverek mögül akar sakkozni” velük.¹⁵¹ Dunatétlen községben, mikor odaértek, a Dunavecsei Járási Pártbizottság éppen falugyűlést tartott a községi tanácsházán.¹⁵² Miután a teremben észrevette a hallgatóság soraiban ülő kunszentmiklói párttitkárt, azt mondta, hogy ő a felelős Kunszentmiklós lakosságának szenvedéseiért.¹⁵³ Dr. Cs. F. felszólalásának következtében a járási pártbizottság részéről delegált küldöttek a falubeliek haragja elől kénytelenek voltak a termet elhagyni.¹⁵⁴ Dr. Cs. F. javasolta leváltani a járási tanácselnököt, mondván, hogy „*rákosista-sztálinista pribék*”, mint ilyennek, távoznia kell posztjáról, de a küldöttek dr. Cs. F. ellenszavazatával megtartották pozíciójában.¹⁵⁵

Mindkét személy nyílt fellépésével lehetetlenné tette a párt embereinek a bizottságokba való megválasztását, véleményem szerint ezért kezelték a bíróságok a két pedagógust „tudatos ellenforradalmárként”. Ezt a Legfelsőbb Bíróság érvelése is alátámasztja, mivel álláspontja szerint a nemzeti bizottság nem attól ellenforradalmi, hogy a tanácsi szervezeteket helyettesítette, hanem attól, hogy abban MDP-tagok nem kaptak helyet.¹⁵⁶ Valószínűleg fellépésüknek ez a momentuma ad magyarázatot arra is, hogy a többi tanártól eltérően nem 1957 nyarán, hanem T. B.-t 1957. február 15-én,¹⁵⁷ dr. Cs. F.-et 1957. március 11-én tartóztatták le,¹⁵⁸ sokkal korábban, mint az eljárás alá vont pedagógusok többségét. Mindazonáltal a Legfelsőbb Bíróság itt is csökkentette a büntetés mértékét, mivel döntése meghozatalakor figyelembe vette, hogy a vádlottak fellépése jelentős

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ B. III. 1072/1957/16. sz. MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2904/1958.

¹⁵² Uo.

¹⁵³ Uo. 11. o.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Uo. 12. o.

¹⁵⁶ Uo. 21. o.

¹⁵⁷ T. B.-né gyanúsított kihallgatásáról szóló jegyzőkönyv, 1957. július 18., 5. o. ÁBTL V-143.740.

¹⁵⁸ B. III. 1072/1957/16. sz. ítélet, MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2904/1958.

mértékben hozzájárult ahhoz, hogy az események az adott településen nem durvultak el.¹⁵⁹

3. A Bács-Kiskun megyei bíróság ellenforradalmi tevékenységért 1956. november 4-től 402 vádlottat ítelt el. A vádlottak közel háromnegyedét államrend elleni szervezkedés (183 fő), valamint izgatás büntetében (209 fő) marasztalta el. A vádlottak közel kétharmadát a bíróság maximum két évig terjedő börtönbüntetéssel sújtotta (287 fő).

**A Bács-Kiskun megyei bíróságnak „ellenforradalmi tevékenységért”
1956. november 4-től hozott ítéletei¹⁶⁰**

Államrend elleni szervezkedés /:BHÖ.1.,8.,9 p./	183 fő
Izgatás /: BHÖ.2-7. p/	209 fő
Fegyverrejtegetés	1 fő
Gyilkosság, szándékos emberölés	9 fő
ÖSSZESEN	402 fő

Egy éven alul nem felfüggesztett	84 fő
Egy éven alul felfüggesztett	90 fő
1–2 év	113 fő
2–5 év	78 fő
5–8 év	16 fő
8–10 év	5 fő
10–15 év	5 fő
Életfogytiglan	2 fő
Halál	5 fő
Bács-Kiskun megyében ellenforradalmi tevékenységért közbiztonsági őrizetben volt:	196 fő

4. A fentiekben ismertetett elmélet mellett szól továbbá, hogy az enyhe ítéletek magas aránya ellenére – az 1957 júliusában a megyei bíróságon lefolytatott felügyeleti vizsgálat értékelése szerint – az ítéletek helyesen állapították meg a vádlottak osztályhelyzetét és tárják fel tetteik szándékát avégett, hogy eldönthető legyen, hogy a vádlott „osztályellenség”-e vagy

¹⁵⁹ Bf. III. 2904/1958. sz. ítélet, 5-6. o., MOL XX-5-D, levéltári jelzete: 2904/1958., valamint Bf. VII. 2374/1958/25. sz. ítélet, 1958. október 22., 1. o., ÁBTL V-143.740, valamint 4. sz. táblázat.

¹⁶⁰ ÁBTL Monográfia I. 416-417. o.

„megtévedt dolgozó”.¹⁶¹ A politikai perekben a bíróság munkájával a pártbizottság is elégedett volt.¹⁶² Az Igazságügy-minisztérium által tartott vizsgálat alkalmával a megyei bíróság büntetéskiszabási gyakorlatával kapcsolatosan megállapította, hogy az megfelel a Politikai Bizottság határozatának.¹⁶³

Magyarázható, hogy az enyhe büntetések miatt a bíróságokat ebben az időszakban nem vonták felelősségre, sőt meg is dicsérték őket. Ehhez tekintetbe kell venni, hogy az ítéletek 1957 nyarától zömében a „megtévedt” dolgozók ellen indított perekben születtek,¹⁶⁴ ellentétben az 1957 első félévének ítélkezése miatt megfogalmazódó kritikákkal, ahol is a felettes szervek azért marasztalták el a bíróságokat az enyhe büntetések miatt, mert a bíróságok zömében „tudatos ellenforradalmárok” felett ítélkeztek.

¹⁶¹ 1957. El. IV.D.12. sz. irat 6. o. BKMÖL XXV. 30/a.87.d., valamint: Jelentés a kecskeméti megyei bíróságon tartott vizsgálatról, 1957. július 2–6., ikt.sz.: 840/1957 I.M. III/1, 11. o., BKMÖL XXV. 30/a. 87. d.

¹⁶² Jelentés a kecskeméti megyei bíróságon tartott vizsgálatról, 1957. július 2–6. ikt.sz.: 840/1957 I.M. III/1, 2. o., BKMÖL XXV. 30/a. 87. d.

¹⁶³ Összefoglaló jelentés a Bács-Kiskun megyei Bíróság munkájáról, 1958. május 8-24. Igazságügyminisztérium által megtartott általános vizsgálat, ikt.sz.: 1958. El. IV. D.6/2, 14. o., BKMÖL XXV. 30/a. 87. d.

¹⁶⁴ Uo. 25. o.

KÁVÁSSY JÁNOS¹

Ideológiák határán – George Bush 1983. szeptemberi budapesti látogatásának és bécsi beszédének tanulságai a Kádár-rendszer jóléti metamorfózisának szempontjából

Bármely társadalmi berendezkedés sorsa direkt módon kapcsolódik a hatalmi hierarchia csúcsán álló politikai elitet alkotók személyéhez. Különösképpen igaz ez a modern kori diktatúrákra, köztük az 1948-tól nyíltan fellépő kelet-európai kommunista rezsimekre. Bár a keleti blokk vezetői jobbra Moszkva árnyaiként jelentek meg (vagy tűntek el), személyük mégis hosszú évekre, olykor évtizedekre határozta meg saját országuk történelmét. E tekintetben Kelet-Európában senki sem mérhető Kádár Jánoshoz, aki a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) főtitkáráként több mint három évtizeden át szabott irányt Magyarországnak fejlődésének.

A második – 1956. november 4-ei – szovjet invázió előestéjén fogant, a forradalmat tudatosan ellenforradalomnak hazudó rendszer névadója 1962-ben, hatalma külső és belső megszilárdulása után társadalmi bázisának kiszélesítése mellett döntött, meghirdetve az „aki nincs ellenünk, az velünk van” politikáját.² E lépés egyrészt saját utólagos legitimációjának megeremtését, másrészt a rendszer nemzetközi/külpolitikai elfogadtatását volt hivatott szolgálni. A gyakran „puha diktatúra”-ként aposztrofált Kádár-rezsim idővel azután egyre jobban tükrözte és leképezte névadója személyiségét és gondolkodásmódját, egyfajta sajátos kádári logika eredői és korlátai közt navigálva tízmillió ember életét. Az oligarchikus hatalmi háttéren, és a diktatórikus eszközök használatán alapuló szovjet-kommunista ideológiából fakadóan Kádár nem a társadalmi párbeszéd kiszélesítésére vagy jogkiterjesztésre/demokratizálódásra gondolt, hanem

¹ A PPKE BTK volt hallgatója, a Történelemtudományi Doktori Iskolán szerzett tudományos - PhD. - fokozatot. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

² Kádár a párt VIII. kongresszusán, 1962 novemberében fogalmazta meg később szállóigévé vált új politikai irányvonalát.

egyfajta „materiális legitimációra”,³ mely ugyanekkor kiegészült a *Wohlfahrtsstaat*, a jóléti állam szociáldemokrata ihletésű eszméjével. Kádár saját totális rendszerét a gondoskodó állam köntösébe igyekezett bújtatni.

A szociális és jóléti kiadások biztosítása, valamint az anyagi javak fogyasztásának bővülése azonban prosperáló gazdasági hátteret feltételez, mely a kommunizmusnak sosem volt sajátja. A keleti blokkban kizárólagosan érvényesülő szovjet gazdasági minta – így a nehézipar erőltetése a szolgáltatás fejlesztésének rovására; az erőszakkal kollektivizált mezőgazdaság; a 3–5 éves tervekben gondolkozó, központi irányítású tervgazdaság; s nem utolsósorban a KGST alapvetően a Szovjetunióknak kedvező munkamegosztása és elszámolása – nagyon is szűk kereteket szabott bármely gazdasági fejlődésnek. Kádár sajátos rendszere tehát kényszerpályán mozgott: csak idő és szerencse kérdése volt, mikor válik a kádári modell finanszírozhatatlanná, pénzügyi válságba s a legsivárabb hiánygazdaság szakadékába rántva ezzel az országot.⁴

Megoldás végül onnan érkezett, ahonnan elsőre senki sem várta volna: a magyar–amerikai kapcsolatok felfutásából. A Magyar Népköztársaság és az Amerikai Egyesült Államok viszonya 1948-tól folyamatosan problémától volt terhes, az 1956-os forradalom eltiprásával pedig mélypontjára ért. Az USA sem Kádárt, sem kormányát nem ismerte el legitimnek: az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) amerikai nyomásra elutasította a rezsim ENSZ-mandátumát, illetve közgyűlésén napirendre tűzte a „magyar kérdés”-t. Ennek az áldatlan állapotnak végül a beinduló amerikai csendes diplomácia, majd a mindkét oldalról megjelenő gesztusértékű lépések vetettek véget – 1962 decemberére.⁵ 1963 tavaszán az USA megszavazta a magyar ENSZ-küldöttség mandátumát; 1964-ben pedig megindultak azok a kétoldalú, meghatározóan vagyoni jogi tárgyalások, melyek 1973 márciusában pontot tettek a bilaterális kapcsolatok egyik legkényesebb kérdéskörére. A sérelmi és konfrontációs diplomáciát mindkét oldalról korrekt stílusú, jobbára kompromisszumkereső és eredményorientált politikálás váltotta fel. Ennek az 1970-es évekre kiforrt kvázi-partneri

³ Körössényi András – Tóth Csaba – Török Gábor: *A magyar politikai rendszer*, Osiris, Budapest 2007. 23. o.

⁴ Legfőképp azután, hogy Moszkva 1967 decemberében megvétózta a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF) és a Világbankhoz (IBRD) való magyar csatlakozást, majd 1972-ben leállította az 1968-ban beindított új gazdasági mechanizmust.

⁵ Magyar részről több részleges amnesztiára is sor került, mire 1962 végén a „magyar kérdés” lekerült az ENSZ különböző fórumainak napirendjéről. Borhi László: *A magyar–amerikai viszony változásai a forradalomtól a rendszerváltásig*. (Előadás az MTA Történettudományi Intézetében, 2008. november 25-én.)

viszonyoknak a legpresztízsértékűbb eredménye a Szent Korona 1978 januári amerikai át/visszaadása volt.⁶ Magyarországnak azonban hamarosan a politikai gesztusokon túlmutató, nagyon is direkt segítségre lett szüksége Washingtontól.

1978-tól kezdve Kádárék már a korábban felvett hitelek is csak újabb hitelekkel tudták finanszírozni. A külső források folyamatos biztosítása így a kádárizmus létkérdésévé vált, s a Politikai Bizottság (PB) jóváhagyásával 1981 szeptemberétől titkos tárgyalások kezdődtek az IMF-fel.⁷ Egy az MSZMP Központi Bizottsága (KB) és a PB számára készített jelentés szerint gyakorlatilag az utolsó pillanatban: 1982 áprilisára ugyanis Magyarország a fizetéseképtelenség fenyegető rémével nézett szembe, miután az arany- és devizatartalékok 1982 első három hónapjában 570 millió dollárra csökkentek, holott csak az éves adósságszolgálat két milliárd dollárra rúgott.⁸

Dokumentumok és visszaemlékezések alapján az IMF/IBRD-csatlakozásra valószínűleg csak úgy kerülhetett sor, hogy Brezsnyev – minden korábbi tiltás ellenére – végül rábólintott a magyar igényre. Moszkva hallgatólagos jóváhagyása azonban távolról sem jelentette Magyarország automatikus felvételét a pénzügyi világszervezetekbe, ehhez épp a másik szuperhatalom, az USA jóváhagyása volt szükséges. 1982-ben az Egyesült Államok egymagában az összes szavazatok 19,5%-át bírta, miközben az IMF-protokoll szerint a legfontosabb kérdésekben – és a tagság nyilvánvalóan ilyen – 85%-os többség kell egy döntéshez. Ehhez hozzájárult még a Washingtonnak saját szövetségeseire és partnereire gyakorolt jelentős informális befolyása, melyből fakadóan az USA kritikus kérdésekben *de facto* vétójoggal bírt. Beszédesen jelzi ezt, hogy Lengyelország felvételi kérelmét Washington – épp 1982-től – éveken át megvétózta, miközben Magyarország felvételét személyesen maga Reagan elnök jelezte az ekkor az Egyesült Államokban tartózkodó Marjai Józsefnek, ráadásul a hivatalos csatlakozás – 1982. május 6. – előtt egy nappal.⁹

Kádár Jánosnak tehát valójában két „igen”-re volt szüksége, egyre Moszkvától, s egy másikra Washingtontól, saját rendszere

⁶ A korona visszaadásáról 1977 szeptemberében döntött a Carter-kormányzat, s tényként november 4-én hozták nyilvánosságra. A magyar államiságot is jelképező Szent Koronát és a koronázási jelvényeket végül 1978. január 6-án Cyrus Vance külügyminiszter adta át Budapesten. Uo.

⁷ Földes György: *Az eladósodás politikatörténete 1957–86*. Maecenas, Budapest 1995. 140. o.

⁸ Uo.

⁹ Magyar Országos Levéltár Külügyminisztérium USA (továbbiakban: MOL KÜM TÜK) 4-14 001154/2.

működőképességének megőrzéséhez. A kádári *modus vivendi* 1982 előtt egyetlen külső tényező volt képes befolyásolni: Moszkva; az IMF/IBRD-csatlakozással ez alapvetően megváltozott. Washington támogatása a Kádár-rendszer stabil fennmaradását direkt módon támogató lépésként értékelhető, amelyről csak a legnaivabb politikusok gondolhatták, hogy érintetlenül hagyja majd a jövőbeli amerikai–magyar diplomáciát. Az Egyesült Államok egyértelműen támogatóbb bilaterális külpolitikai irányvonala Magyarországra minimálisan is az USA irányában követett nyitottabb diplomácia kötelezettségét róta. Hogy amerikai részről mindez mennyire evidensen merült fel, jól jelzi az 1983-tól látványosan megszorodó küldöttségek sora;¹⁰ ám a magyar–amerikai kapcsolatoknak a látványos felfutása a kádári logikából fakadó magyar külpolitikával – mely a Kreml által diktált nagypolitikai irányvonal egy az egyben való követésén alapult – a kezdetektől fogva (ön-)ellentmondásban állt.

Korábbi, de kiváló példája ennek, hogy amikor 1981 nyarán Horn Gyula a külügy részéről a PB elé terjesztette Alexander Haignek, Reagan első külügyminiszterének magyarországi meghívását, akkor maga a külügyminiszter, Puja Frigyes adott hangot aggályainak: „Az amerikai külügyminisztert nem úgy kell venni, mint más tőkés ország külügyminiszterét. Akikkel ugye rendszeres kapcsolat van, ők hívnak bennünket, mi hívjuk őket. Az Egyesült Államok külügyminisztere az nem ilyen műfaj.”¹¹ A Kádár bizalmasának számító, majd később, 1983-ban külügyminiszterként Puját követő Várkonyi Péter ugyanitt azt hangsúlyozta, hogy a magyar–amerikai kapcsolatok egyértelműen a szovjet–amerikai kapcsolatok függvényeként értelmezendők; még akkor is, ha Magyarország rendelkezik némi önálló mozgástérrel.¹² Végül főtitkárként Kádár mindkettejüknél világosabban fogalmazott (ott és akkor egyben el is döntve a kérdést): „És az ilyennek, mi nem tudunk szájkosarat rakni a szájára, netán mondjuk elgyünne (*sic!*) ide Magyarországra, hát itt, hát ha mást nem, akkor a sajtó képviselőivel találkozna, és aztán itt kezdje nekünk szidni a Szovjetuniót. ... Ugye nekünk erre itten nincsen szükségünk –

¹⁰ Csak a külügyi és törvényhozási delegációkat említve itt: 1983 januárjában Tom Lantos és az amerikai kongresszus további tizenkét képviselője, 1983 áprilisában Kenneth Dam, az amerikai külügyminiszter első helyettese, néhány hónappal később, nyáron, Christopher Dodd képviselő, majd ismét egy ötfős kongresszusi bizottság látogatott Budapestre. MOL KÜM TÜK 4-134 00166/1 – 4-134 00166/4, 4-135 002258/2, 4-134 004663, 4-134 004663/1.

¹¹ MOL-M-KS-288 f. 5/829 ő. e.

¹² Uo.

szerintem.”¹³ Kádár „szerintem”-je azonban az IMF/IBRD-csatlakozással egy csapásra más megvilágításba került, még hozzá nagyon is kézzelfoghatóan, ugyanis amerikai részről éppen ekkor vetették fel először George Bush amerikai alelnök budapesti látogatásának lehetőségét.

Először 1982 április legvégén Kocziha Miklós New York-i főkonzultól,¹⁴ majd 1982 júliusának közepén a washingtoni magyar nagykövetségtől¹⁵ érkezett jelzés ilyen jellegű, tapogatózó, informális felvetésekről. Bush magyarországi látogatásának lehetősége hivatalosan végül egy évvel később, 1983 júniusában merült fel. Mark Palmer, a State Department kelet-európai ügyekkel foglalkozó osztályvezetője¹⁶ szerint Bush látogatására az alelnök észak-afrikai és kelet-európai útjának részeként kerülhetett sor, 1983. szeptember 11-e és 26-a között.¹⁷ Az alelnök két napra tervezett magyarországi tartózkodásának időpontját később Harry E. Bergold nagykövet konkretizálta, szeptember 19-ét és 20-át jelölve meg a látogatás végső időpontjaként.¹⁸ Bergold egyben azt is egyértelműsítette, hogy a „Kádár János elvtárssal való megbeszélés lehetőségét”¹⁹ tartotta a Bush-látogatás kulcsmomentumának.

Palmer s még inkább Bergold jelzése azonban visszavisz minket a rezsim Kádár habitusából fakadó alapkérdéseihez, a kádárizmus elvi/ideológiai határaihoz. Kádár definiáltan és feltűnően, már-már tüntetőleg kerülte, hogy személye a magyar-amerikai kapcsolatok normalizálódásában és fejlődésében tevélegesen megjelenjen. Így volt ez 1983-at megelőzően, 1978-ban, amikor a korona átadásának ünnepségére nem ment el;²⁰ s így volt ez 1983-at követően is, amikor 1985-től, többszöri, ismételt meghívás ellenére sem volt hajlandó találkozni Ronald Reagannel. Az amerikai fél jelzései ugyanekkor félreérthetlenné tették, hogy Washingtonban Bush

¹³ Uo.

¹⁴ MOL KÜM TŰK 4-19 003281.

¹⁵ MOL KÜM TŰK 4-19 004800/1.

¹⁶ Az 1964 óta diplomatáskodó Palmer 1982-től vezette a kelet-európai ügyek osztályát, majd 1986 és 1990 között Budapesten szolgált nagykövetként.

¹⁷ A Bush-út állomásai: Algéria, Tunézia, Marokkó, Jugoszlávia, Románia, Magyarország, Ausztria. MOL KÜM TŰK 4-131 002059/1.

¹⁸ MOL KÜM TŰK 4-131 002059/2.

¹⁹ MOL KÜM TŰK 4-131 002059/4.

²⁰ Kádár részben az amerikai diplomácia felkérésére, részben egyéni indíttatásból maradt távol. Borhi László: A magyar-amerikai viszony változásai 1957–1978. *História, Glóbusz*, 2004/8, <http://www.tankonyvtar.hu/historia-2004-08/historia-2004-08-081013> (A munkámban szereplő internetes hivatkozások a 2012. novemberi állapotot tükrözik.)

legmagasabb szintű fogadására számítanak az alelnök budapesti látogatása alkalmával.

A Kádár–Bush-találkozóra végül sor került,²¹ ám a magyar szervek előzetesen, Kádár János szeptember 20-i, finnországi útjára hivatkozva azt jelezték, hogy az alelnök és a pártfőtitkár megbeszélésére kizárólag szeptember 19-én kora délután kerülhet sor, így Bushnak legkésőbb délután kettőre Budapestre kellett érkeznie.²² A diplomáciában legalábbis udvariatlan kikötés ellenére a Bush–Kádár-találkozó 1983. szeptember 19-e kora délutánján rendben lezajlott. A „rendben” kitétel egy a diplomáciai formásokat betartó, ám a jegyzőkönyvek alapján rendkívül semmitmondó megbeszélést takar; Bush érdemi megbeszéléseit a Lázár Györggyel és Losonczy Pállal való találkozók jelentették, 1983. szeptember 20-án. Az iratok alapján „Lázár elvtárs kifejtette, hogy milyen jelentősége van Magyarországnak számára a külgazdasági kapcsolatoknak, s milyen erőfeszítéseket teszünk a gazdasági egyensúly helyreállításáért, fizetőképességünk megőrzéséért ...”,²³ George Bush pedig Losonczynek fejtette ki, hogy az Egyesült Államok nemcsak bilaterális, de multilaterális szinten is – így az IMF-ben és az IBRD-ben is – a meglévő jó viszony fenntartására törekszik.²⁴ Az alelnök budapesti látogatását George Shultz amerikai külügyminiszter alig egy nappal e megbeszélések után már „nagyon sikeresnek” minősítette az alelnöki vizittel párhuzamosan az USA-ban tartózkodó új magyar külügyminiszternek, Várkonyi Péternek;²⁵ ám az egyértelműen pozitív amerikai értékelést szinte azonnal elhomályosította mindaz, amit George Bush a határ másik oldalára érve, 1983. szeptember 21-én mondott – az eddigieknél is kényelmetlenebb helyzetbe hozva a budapesti vezetést.²⁶

²¹ Bush felesége és további 44 fő társaságában érkezett. Úgynevezett hivatalos delegációja 11 fő, ezen belül a munkadelegáció létszáma 6 fő volt. MOL KÜM TÜK 4-131 002059/2.

²² MOL KÜM TÜK 4-131 002059/4.

²³ MOL KÜM TÜK 4-131 02059/20.

²⁴ Uo.

²⁵ Várkonyi eredetileg Reagannel is találkozott volna, ám ettől az amerikai fél 1983 szeptemberében visszalépett. A legfontosabb eseménynek így a Várkonyi–Shultz-találkozó tekinthető, melyen túl alapvetően gazdasági tárgyalásokra került sor Malcolm Baldrige kereskedelmi miniszterrel és Beryl Sprinkel pénzügyi államtitkárral. MOL KÜM TÜK 4-135 002344/16 – 4-135 002344/23.

²⁶ Harry E. Bergold szerint ő maga is csak 12 órával annak elhangzása előtt ismerte meg a beszédet végleges formájában; ebben az általa korábban javasolt módosításokat nem vették figyelembe. MOL KÜM TÜK 4-116 005723.

„Épp most érkeztem az Önök országának keleti szomszédságából, s ott az emberek arcán sóvárgást láttam; sóvárgást ugyanazon demokratikus szabadságjogok után, melyet az osztrák emberek élveznek ... amennyiben van is az emberi jogoknak bizonyos tiszteletben tartása Kelet-Európában, az csak a nemzetközi nyomásnak való ritka koncessziók formájában létezik. ... Hadd szögezzem le, oly tisztán, amennyire csak tudom: Jalta idején nem létezett egyezség Európa befolyási övezetekre való felosztásáról. ... Európa egyetlen megosztását sem ismerjük el törvényesnek.”²⁷ Bush elutasította „a feltételezést, hogy a helsinki megállapodás elfogadná a *status quo*-t, Európa jelenlegi felosztását”; ugyanakkor jelezte, hogy az USA készen állt a párbeszédre a keleti blokk országaival, „abban a mértékben, amennyire azok hajlandóak saját polgáraik törekvéseit támogatni, önálló külpolitikát folytatni, és készek megnyílni a világ többi része előtt.”²⁸ Ez utóbbi kapcsán két országot említett pozitív példaként: „Az Egyesült Államok szorosabb politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatokra törekszik az olyan országokkal, mint Magyarország és Románia, melyek nyitottságot vagy függetlenséget mutatnak.”²⁹ Bush Bécsben az általa meglátogatott Romániát, Jugoszláviát és Magyarországot „jó” kommunista országként állította szembe az olyan „rosszakkal”, mint Csehszlovákia (az emberi jogok megsértése miatt), az NDK (terroristák képzése és pénzelése miatt), valamint Bulgária (melyet mindkét bűnben vétkesnek találtak).³⁰ Nyílt és sarkos megfogalmazásait mindössze annyival enyhítette, hogy jelezte, Washington „egyetlen kormányzatot sem kíván aláásni vagy destabilizálni” és „nem mondja, hogy az országoknak az Egyesült Államokéval azonos politikát kellene folytatni”.³¹

A magyar vezetés, melyet Bush a *New York Times* beszámolója szerint is kifejezetten dicsért, e pozitív megkülönböztetés terhe alatt valójában összeroskadt. Magyar részről dokumentumok sorában sérelmezik az alelnök által a Helsinki Záróokmánnyal,³² az emberi jogok betartásával és az

²⁷ A MOL KÜM TŰK 4-19 004251-es anyagban külön jelzet nélkül szereplő dokumentumok, és a *New York Times* „Bush segítséget ígér a keleti blokk függetlenebb országainak” című, 1983. szeptember 22-i cikke alapján.

<http://select.nytimes.com/search/restricted/article?res=FA0A12FC355C0C718EDDA00894DB484D81>

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ MOL KÜM TŰK 4-134 005322.

³¹ MOL KÜM TŰK 4-19 004251.

³² „Megalapozatlan az alelnöknek azon kijelentése is, hogy *Helsinki szívét a nyíltság és az emberi jogok iránti elkötelezettség képezi.*” MOL KÜM TŰK 4-131 002059/24.

ellenzéki mozgalmak támogatásával kapcsolatban elmondottakat.³³ Az ő megközelítésükben „Bush Budapesten tételesen és szó szerint gyökeresen mást mondott.”³⁴

Más okból, de hasonló reakciókat váltott ki az amerikai alelnök beszéde Budapestről 250 kilométerre nyugatra is. A *Christian Science Monitor* 1983. szeptember 23-i, osztrák forrásokra is támaszkodó, „Az osztrákok kritizálják Bush beszédét” című cikke szerint a *vice president* beszédének tartalma és stílusa a bécsi vezetést is meglepte és megijesztette. Bár a kormányzó Osztrák Szocialista Párt nyíltan nem fogalmazott meg kritikát, de annak befolyásos lapja, az *Arbeiter-Zeitung* „naivnak” és „károsnak” nevezte George Bush bécsi beszédét. Az osztrák politika (és média) ugyan tisztában lehetett azzal, hogy az alelnök az USA hivatalos álláspontját közvetíti, ám az Ausztria semleges területén elmondott keményen szovjetellenes beszéd meglehetősen kényelmetlenül érintette Bécset. Osztrák részről azt is hozzátették, hogy a magyar reformok továbbvitele szempontjából kevésbé volt szerencsés Budapest nyílt kiemelése differenciálás végett. Ahogy a *Die Presse* fogalmazott: „Csak árthat a törekeny magyar kísérletnek, ha azt egy amerikai alelnök feltűnően dicséri.”³⁵

A kádári „magyar modell”-nek végül ugyan mindez direkt módon nem ártott, ám bizonyosan beárnyékolta Moszkva és Budapest viszonyát. Mint arról fentebb szóltunk, Bush budapesti fogadását a szovjet vezetés hallgatólagosan tudomásul vette, ám az alelnök bécsi beszédével e passzív szovjet magatartás alapvetően megváltozott, főként miután 1983. október 6-án a Magyar Újságírók Országos Szövetsége Nemzetközi Szakosztályában Szűrös Mátyás már az MSZMP formálódó, önállóbb külpolitikai gyakorlatáról beszélt. A Politbüro „fülei” mindenütt jelen voltak, s 1983. október 28-án Jurij Andropov – nyíltan utalva magyar forrásaira – éles hangú levelében rótt meg Kádárt, felvetve a Kreml számára legevidensebb kérdést: „Mi ez: végletes politikai naivitás, vagy valami ennél rosszabb?”³⁶

Bár a magyar főtitkár válaszában rendkívüli higgadtsággal reagált Andropov számonkérésére, a két egymást – talán túlzottan is – jól ismerő vezető levélváltása utólag is magyarázza a Bush látogatását megelőző

³³ „Támogatunk és bátorítani fogunk minden olyan mozgalmat, amely társadalmi, humanitárius és demokratikus eszmékre irányul, s amelyek az európai fejlődés történelmét jellemezték.” MOL KÜM TÜK 4-134 005322.

³⁴ MOL KÜM TÜK 4-131 002059/24.

³⁵ <http://www.csmonitor.com/1983/0923/092317.html>

³⁶ Huszár idézi mind Andropov, mind Kádár levelét, illetve Szűrös visszaemlékezését az eseménysor kapcsán. Huszár, i. m. 295-296. o.

feltűnő médiacsendet,³⁷ illetve Kádár nyilvánvaló ódzkodását az amerikai alelnökkel való személyes találkozástól; egyszersmind részben megmagyarázza, miért akarta ezek után a Szovjetunió megakadályozni Margaret Thatcher 1984. februári budapesti látogatását.³⁸

A bécsi beszéd két okból jelentett megrázkódtatást Kelet-Európa tankokkal és rakétasilókkal tarkított sakktábláján: egyrészt *expressis verbis* magában foglalta Jalta diszkreditálását; másrészt, a kishidegháború ellenére, az általános ideológiai szembenállásnál fontosabbnak deklarálta a fejleszhető kétoldalú kapcsolatokat. Erre 1983 őszén aligha volt bárki felkészülve (Reagan legszűkebb környezetét kivéve); a magyar vezetés biztosan nem. Pedig a George Bush által elmondottak egyértelműen az új, hivatalos amerikai álláspontot, és nem az alelnök egyéni nézeteit tükrözték.³⁹

1983. szeptember 19–22-én George Bush alelnök tehát ideológiák határán járt: fizikailag lépve át egyikből a másikba; beszédével megmérve és megtélve egyiket a másikkal. Kádár János ugyanekkor a saját maga alkotta ideológia határain bolyongott: sajátos „magyar modell”-jének fenntartásához immár folyamatos külső, nyugati pénzügyi és politikai támogatásra volt szüksége. A „puha diktatúra” működési elvei nem, de működtetési keretei alapvetően megváltoztak. Kádár megtehetette, hogy főtitkárként a háttérben marad, ám a magyar diplomáciának és külpolitikának muszáj volt nyitottabban, s egyben partneribb módon állni az USA-hoz. Magyarország immár a szovjet–amerikai viszonytól *de facto* független külpolitikát folytatott; nem távolodva Moszkvától, de akaratlanul is egyre szorosabbra húzva a Budapestet Washingtonhoz fűző szálakat.

³⁷ Bush várható látogatásáról 1983. szeptember 8-a előtt egyetlen hazai híradás sem jelent meg. Igaz, az alelnök megérkezése után a sajtó széles nyilvánosságával való találkozása elkerülhetetlen volt. Ennek részeként Bush exkluzív riportot adott a Magyar Televízió „Hét” című műsorának.

³⁸ Magyar külügyi forrásokból egyértelmű, hogy a Vaslady fogadásának kapcsán Moszkva pressziót gyakorolt a magyar vezetésre. Török Gábor: *Magyar-brit kapcsolatok a 80-as évek elején (Margaret Thatcher 1984. évi magyarországi látogatása)*. Piliscsaba 2005. 51-57. o.

³⁹ A washingtoni magyar nagykövetség élén 1983 őszén bemutatkozó Dr. Házi Vencel Mark Palmernél tett látogatása alkalmával (melyen a Bergold helyére kijelölt új budapesti amerikai nagykövet, a magyar származású Nick Salgo/Salgó Miklós is részt vett) szóba hozta a bécsi beszédet, illetve annak ambivalens kelet-európai fogadtatását. Külügyi csoportfőnökként azonban Palmer külön is kihangsúlyozta, hogy „a bécsi beszéd az USA részéről alapvető politikai nyilatkozat volt a kelet-európai politikáról.” MOL KÜM TÜK 4-116 005517.

TÖRÖK GÁBOR¹

A budapesti mészáros, „*The Butcher of Budapest*” szalonképessé válik Ófelsége kormányánál.

Kádár János-kép az első Thatcher-évek brit primer forrásaiban (1979–1984)

„*A magyar emberek gyorsan felejtenek*” – mondta egy professzor a 2000-es évek elején, a piliscsabai campuson. Vajon mennyire gyorsan felejtettek a britek, legalábbis azzal kapcsolatban, ami Magyarországon 1956-ban történt, illetve milyen volt az angol kormány történelmi emlékezete akkor, amikor ezen események (egyik) főszereplőjéről írtak, aktuális kontextusban? A Margaret Thatcher-korszak alatt született brit elsődleges, nemrég titkosítás alól feloldott források segítségével a korabeli angol gondolkodást hűen bemutató válaszokat próbálunk prezentálni a következő sorokban.

Margaret Thatcher a Konzervatív Párt elnökeként az 1979 májusi választások után kapott kormányalakítási megbízást Ófelségétől, II. Erzsébet királynőtől. E hírt egyértelmű csalódással fogadta a magyar vezetés,² hiszen kevés jóra számítottak attól a szovjetek által „*Vaslady*”-nek titulált politikustól, aki akkoriban úgy látta, hogy ha az enyhülés tovább folytatódik, akkor az egész „*nyugati civilizáció*” veszélybe kerülhet,³ és aki úgy vélekedett, hogy az Európai Gazdasági Közösség fő feladata a Szovjetunióra történő nyomásgyakorlás.⁴

A borús kilátások ellenére a következő években a magyar–angol kapcsolatok dinamikája fokozódott. Budapest egyre inkább a brit

¹ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola hallgatója. A tanulmány megjelenése a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0014, 'TEHETSÉGTÁMOGATÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM KILENC TUDOMÁNYÁGÁBAN' c. projekt keretében valósult meg.

² Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL), a Külügyminisztérium titkos ügykezelésű iratai (továbbiakban: MOL KÜM TÜK) XIX-J-1-j, 1979.

³ MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j, 6-1, 00315/14, 1977.

⁴ Young, Hugo: *One of Us, a Biography of Margaret Thatcher*. London, 1990. 170. o.

külgügyminisztérium fókuszába került: a kelet-európai térség elemzésekor rendszerint Magyarország jött szóba olyan kontextusban, hogy igenis vannak előremutató fejlemények az angolok által régebben csak piros tömbnek tekintett szovjet szatellitországoknál. Kádár János pedig, aki az 1983-ban hivatalba lépő külgügyminisztertől, Geoffrey Howe-tól a „*Butcher of Budapest*”,⁵ azaz a „*budapesti mészáros*” elnevezést kapta, kiemelkedően pozitív megítélés alá esett a korabeli brit titkosított dokumentumokban.

A Thatcher-kormány hivatalba lépésekor a magyar–angol kapcsolatokban fennálló *status quo* brit megítéléséről érdekes képet nyújtanak Richard Parsons távozó budapesti nagykövete⁶ utolsó, 1979 novemberi beszámolója. Ezek közül kiemelkedik a saját külgügyminiszterének címzett búcsúlevele.⁷ Parsons-t egyértelműen meghatotta Budapest, illetve Magyarország: „*Londonban egyesek arról beszélnek, hogy 'Kelet-Európa' sivár. Ellenkező véleményen vannak azok, akik Budapesten jártak.*”⁸

A távozó diplomata szerint a kívülállók számára a magyar külpolitika meglehetősen unalmasnak tűnhetett, megnyilvánulásai egy tipikus szatellitországot tükröztek, megfűszerezve egy kis magyar szofizmussal, ám e látszat ellenére a magyarok lényegesen különböztek a többi kelet-európai országtól. Ennek egyik fő oka Kádár János volt; Parsons kifejezetten jó véleménnyel volt a magyar pártfőtitkárról. A nyomasztó magyarországi szovjet jelenlét súlyának kifejtése után a brit nagykövete kijelenti, hogy Magyarországon senki nem szeretne egy újabb 1956-ot és a magyar vezetést ennek fényében kell értékelni,⁹ azaz mindent a szovjetek 23 évvel ezelőtti retorziójának tükrében kell elemezni. „*Kádár János szovjet strómannak tűnhetett (sic! – T. G.) 1956-ban, de egy nagy formátummal bíró igazi nemzeti államfővé nőtte ki magát és kollégái kevésbé tehetségesek és vonzóak, mint ő ... Kevesen tagadnák, hogy ő a legalkalmasabb ember Magyarországot vezetésére.*”¹⁰

⁵ Howe, Geoffrey: *Conflict of Loyalty*. London, 1994. 319. o.

⁶ Richard Parsons 1976–79. között volt Ófelsége budapesti nagykövete.

⁷ „*We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. Foreign and Commonwealth Office (a továbbiakban FCO), a brit Külgügyminisztérium iratai. ENH 020/1 1979.

⁸ „*We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. FCO ENH 020/1 1979. 1. o.

⁹ *We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. FCO ENH 020/1 1979. 2-3. o.

¹⁰ „*We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. FCO ENH 020/1 1979. 3. o.

Megjelenik az, ami végigkíséri a következő évek Magyarországgal kapcsolatos brit külügyminisztériumi iratokat: Kádár Jánost hazánk legnagyobb képességű politikusának, a magyar vezetés sztárjátékosának tartották. A legfőbb érdekességet a „*tűnhetett*” szó szolgáltatja. Azt az érzést kelti, mintha a magyar pártfőtitkár a forradalom leverését követő évtizedekben bebizonyította volna, hogy ő akkor és azóta nem a szovjet érdekeket képviselte. Parsons ötoldalas Magyarországgal kapcsolatos fejtegetésében mindössze ezek a gondolatok jutottak a XX. századi magyar forradalomnak és szabadságharcnak.

A Madridba távozó brit diplomata konkrét tervvel rendelkezett Magyarországgal kapcsolatban. „*Kádár sosem fog a szovjetek ellen dolgozni. Ugyanakkor sok szempontból ő egy régimódi magyar nacionalista, büszke ennek a régi országnak a hagyományaira, implicit módon sajnálja az elvesztett területeket és nagyobb autonómiát szeretne kivívni hazájának a világgazdaságban.*”¹¹ A távozó nagykövet gondolatai arra irányultak, hogy a pártfőtitkár nagyobb politikai játéktérre való igénye és tapasztalata, valamint hazánk sajátos történelmi helyzete miatt a briteknek és a nyugati világnak kiemelt figyelmet kellene szentelni Budapestnek. Mindez szóba se került volna akkor, ha negatív véleménnyel lett volna a magyar politikát irányító pártfőtitkárról.

A diplomata szavai alapján az a véleményünk támadhatna, hogy Parsons teljesen megfeledezett Kádár 1956-ban betöltött szerepéről. A forradalom utáni eseményekkel kapcsolatban azonban a brit felidéz egy a búcsúztatásán megejtett gondolatsort. A magyar fél viszonzta azt a tiszteletet, ami Parsons titkos írásaiban érezhető volt és amiből vélhetően jutott a magyar politikusoknak is. A brit volt az első olyan nem-kommunista országból származó nagykövet, akinek a búcsúfogadásán az MSZMP Központi Bizottság képviseltette magát.¹² A találkozón Berecz János KB tag azon sajnálkozott, hogy Magyarországon csak egyetlen párt működik.¹³ A privát vallomás szerint a többi pártot 1949-ben „*szétrombolta a baloldal*”.¹⁴ Emellett Berecz sajnálkozását fejezte ki amiatt is, hogy az MSZMP nem újította meg Kádár János 1956 decemberi ajánlatát a többi párt felé arról,

¹¹ „*We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. FCO ENH 020/1 1979. 4. o.

¹² Summary Record of a Call by HMA on Dr. J. Berecz at HSWP Headquarters, Budapest, at 3 PM on 27 November 1979. FCO ENH 020/1 1979. 1. o.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

hogy mások is alapítsanak pártot, miután „*az összes gesztenyét kikaparta magának a tűzből*”.¹⁵

Berecznek az MSZMP-vel kapcsolatos negatív gondolatai, a belső kritika meglepetést váltott ki a britekből, de a felidézésből számunkra az lehet a legérdekesebb, hogy a magyar pártfőtitkár pártjának ‘demokratikus ajánlatát’ a többi pártra vonatkozóan Parsons hitelesnek tartotta, ellenkező esetben ezt cáfolta volna az iratban. Mindenesetre a dokumentumból hiányzik a Kádárra vonatkozó bármilyen negatív kritika.

Hiba lenne elintézni az ügyet annyival, hogy Parsonst hidegen hagyták volna a forradalmat követő megtorlások, vagy ezekről ne lett volna tudomása. Hosszú búcsúleveléből kiderül, hogy a Spanyolországba távozó diplomata igenis felkészült volt hazánkkal kapcsolatban. Gondolataira magyarázat lehet, hogy a jövő volt a szeme előtt és nem a múlt: számára a „*sivár*”,¹⁶ szürke Kelet-Európában Magyarország jelenthette a fényt a brit politikának és emiatt a fókusz részéről nem 1956-on volt. Pragmatikus szempontból nézve a brit külügyér úgy látta, nem kellett részletesen foglalkoznia a két évtizeddel korábban történetekkel, hanem 1980-ról és a jövő évtized stratégiájáról kellett gondoskodni.

A magyar–angol kapcsolatok Thatcher első külügyminiszterének budapesti útja alkalmával fejlődtek tovább. Peter Carrington¹⁷ 1980. október 28–29. között tartózkodott Magyarországon. A látogatást előkészítő brit külügyminiszteri (*Foreign and Commonwealth Office*, FCO) irat¹⁸ gazdag anyaggal szolgál a magyar politika és a magyar pártfőtitkár brit megítéléséről.

A Carrington–Kádár-tárgyalások felkészítő irata a következő útravalót adta: „*Azt javaslom, kérdezze meg (Carrington – T. G.) teljesen őszintén Kádártól, hogyan látja a magyar társadalom fejlődését és vajon ezt befolyásolják-e a lengyelországi fejlemények. Ezt nagyon óvatosan kell felvetni, de Kádár néha nagyon őszintén beszél a külföldi látogatókkal, feltéve, ha Magyarországgal kapcsolatban jól tájékozottak és szimpatizálnak velük, ahelyett, hogy az érveikkel csak pontokat akarnának gyűjteni Magyarországgal szemben.*”¹⁹

¹⁵ Uo.

¹⁶ „*We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. FCO ENH 020/1 1979. 1. o.

¹⁷ Peter Carrington 1979–1982. között szolgálta Margaret Thatchert a külügyi poszton.

¹⁸ Secretary of State’s Visit to Hungary. FCO 28/4129, ENH 026/4. 1. o.

¹⁹ Uo.

A felkészítő iratból kiderül: a britek hiteles forrásként tekintettek Kádárra. Esélyt láttak arra, hogy Carrington nem az ideológia rózsaszín ködével borított, általánosságokat és üres frázisokat tartalmazó tárgyalásra készülhet, hanem értékelhető információkat első kézből nyújtó találkozóra. 1980 őszén a kelet-európai térség 'legforróbb' ügyét a lengyelországi válság szolgáltatta és a britek több információra vágytak. *„Ha a párbeszéd megfelelően alakul, Lord Carrington talán megkérdezhetné Kádár véleményét arról, hogy a szovjetek hogyan fognak reagálni a lengyel eseményekre ... Végülis Kádár a legnagyobb élő szakértője a hasonló fejleményekkel bíró helyzetekben nyújtott szovjet reakcióknak, és ha a pillanat megfelelő, a kérdés mégér egy próbát.”*²⁰

A „legnagyobb élő szakértője” jelző kétértelmű lehet, tág forrásértelmezéssel felfedezhetünk benne tipikus brit iróniát. A jövőre vonatkozó implikációk miatt azonban teljes mértékben elmarad a múltbeli események fölötti (negatív) ítélet. Természetes, hogy egy közelgő tárgyalásra felkészítő irat nem a közel negyed évszázaddal korábbi véres események feletti lamentálásról kell szólnon, de a történelmi hűség megkívánt volna legalább egy megjegyzést arra vonatkozóan, hogy Kádár János milyen megtorlásokat alkalmazott azon események után, amelyekben a britek szerint elérte a 'legnagyobb élő szakértő' státuszát. Sajnos a dokumentum nem tartalmaz semmilyen magyarázatot Kádár és a szovjetek 1956-os kapcsolatáról sem, és emiatt csak részleges maradt a pártfőtitkárral kapcsolatos angol portré.

A brit politikusok és diplomaták azonban távolról sem voltak mind elvárászsolva a magyaroktól és a Kádár Jánost magasztaló szavak másokra nem vonatkoztak. Egy, az angol és a magyar külügyminiszter találkozását értékelő brit forrás például nem díjazta Puja Frigyes tárgyalás alatti teljesítményét, sem a megbeszélések hasznosságát. *„Puja úr szertartásában unalmas katalógust prezentált a világ számos témájáról és térségéről kialakított magyar álláspontról, a Kelet–Nyugat-kapcsolatok romlásáért az USA-t és a NATO-t okolva. A 90 perces szólóperformansz egyetlen érdeme a magyar ortodox külpolitika és relatíve liberális belpolitika közötti kontraszt megvilágítása volt. Ez a megkülönböztetés láthatóan kezdi zavarni a magyarokat, hiszen Puja saját maga is lesújtóan vélekedett róla.”*²¹

E sorokat olvasva egyrészt megnyugodhatunk a britek objektív értékítéletét illetően, másrészt elszomorodhatunk azon a hiányosságon,

²⁰ Uo.

²¹ Visit to Hungary by the Secretary of State and Lady Carrington. FCO 28/4129, ENH 026/4. 3. o.

hogy Kádár János nem kapott a magyar külügyminiszterhez hasonló nyers kritikákból.

A látogatást követő, november 6-i brit kormányülés jegyzőkönyve is foglalkozott²² Lord Carrington magyarországi útjával, kiemelve az ülés legelején Kádárt, „*nagy tekintéllyel rendelkező szereplőnek*”²³ titulálta a magyar pártfőtitkárt, mindenféle negatív mellézköngye nélkül. Nem csak a dicséret dominált: a brit külügyminiszter szerint Kádár feszült volt a lengyel kérdés megtárgyalásakor. Aggódott, nehogy „*a Nyugat adjon a szovjeteknek valamilyen ürügyet arra, hogy megtámadják Lengyelországot.*”²⁴

A későbbi NATO-főtitkár magyar útjáról szóló titkos FCO-jelentés a Kádárral való találkozót tartotta a legérdekesebbnek és leggyümölcsözőbbnek, a többi tárgyalópartnerrel történt megbeszéléssel összevetve. „*Őn (Carrington – T. G.) fel tudta mérni a vezetésben meglévő jelentős formátumát a többi középszerű kollégájához képest és betekintést kapott azokra a tulajdonságokra (a vezetés tulajdonságaira – T. G.), bármit is gondoljunk róluk, amelyek Magyarországot vezetik 1956 sötét napjai óta.*”²⁵

A „*sötét napokkal*” kapcsolatosan az egyik negatív főszereplőnek meglehetősen pozitív beállítása antagonizmusként hathat a magyar olvasóra, sőt bárkire, aki a témát végiggondolja. Kizártnak tarthatunk a brit külügyminisztérium embereitől oly nagymértékű dilettantizmust, hogy ne vették volna figyelembe többek között Kádárnak a megtorlásban játszott szerepét. A pozitív jelzők még a múlttal kapcsolatos környezetben is kizárólag a jövőben rejlő, Magyarországgal és Kádár Jánossal összefüggő potenciális lehetőségeknek szólnak, nem a több mint két évtizeddel ezelőtt történeteknek. A „*bármit is gondolunk róluk*” pedig kibúvót jelenthet, ha a forrást oly módon értelmezzük,²⁶ hogy az angoloknak bizony megvolt a véleményük a magyar pártfőtitkárrol, nemcsak a magyar vezetés általuk –

²² Conclusions of a Meeting of the Cabinet held at 10 Downing Street on Thursday 6 November, 1980. at 10.00 am. Margaret Thatcher Foundation, a Margaret Thatcher Alapítvány hivatalos honlapja. <http://www.margaretthatcher.org/document/FFFC150D6E6C4BDAB3C5A1D7082984A9.pdf> (letöltve: 2012.05.05.)

²³ <http://www.margaretthatcher.org/document/FFFC150D6E6C4BDAB3C5A1D7082984A9.pdf> 4. o.

²⁴ Uo.

²⁵ Visit to Hungary by the Secretary of State and Lady Carrington. FCO ENH 026/4. 2. o.

²⁶ A tipikus brit *understatement* olyan kijelentés, amely a kifejezendő dolgot nem eléggé fejezi ki. A „*bármit is gondolunk róluk*” nem fejezi ki a szerző véleményét. Valószínű, hogy itt alapvetően a negatív vélemény kerül nem elégséges kifejezésre, de ennek kijelentésével tág forrásértelmezést alkalmaztunk.

finoman fogalmazva – kevésbé nagy formátumúnak tartott tagjairól, csak azt pragmatikus okok miatt a dokumentumban nem részletezték.

A brit külügyminiszteri utat értékelő források alapján viszont nem kérdéses, hogy az angolok hitelesnek tartották, hogy Kádár János elutasította a Lengyelországgal való összehasonlítást, ennyiben kiemelték kelet-európai kollégái közül. *„Kádár úrnak azon véleménye, miszerint a lengyelországi vezetés problémái a szakszervezetekkel nem valószínű, hogy náluk megismétlődnek, hitelesnek tűnik. A Párt nem csak jó munkakapcsolatot tartott fenn a szakszervezetekkel az évek során, hanem a Lengyelország helyzetét aláásó gazdasági problémák sem léteznek itt.”*²⁷

A Thatcher-kormány az 1983 júniusi választások után megkezdhette második ciklusát. Geoffrey Howe új külügyminiszter 1983. szeptemberében, többek között India és Ausztrália helyett, előbb Magyarországra érkezett.

1984 február elején pedig bekövetkezett a nagy áttörés: Margaret Thatcher repülője ekkor landolt Ferihegyen. A szigetországiak az út csúcspontjának evidensen a Kádár Jánossal való legfelsőbb szintű eszmecsere-t tekintették. Az FCO *Steering Brief* összefoglaló iratában²⁸ boncolgatta a budapesti út alatt felmerülő politikai lehetőségeket. *„A magyarok kötelesek lesznek a tárgyalásokról beszámolni a szovjeteknek és a többi szövetségesüknek. Ez azt jelenti, hogy bármilyen a Szovjetunió felé irányuló nyílt kritikát valószínűleg hosszas ríposzt fog követni ... A hivatalos tárgyalások kevésbé lesznek értékesek, mint a magánbeszélgetések, amelyek kibontakoztatására minden adandó lehetőséget ki kell használni. Különösen fontos lesz a Kádárral való beszélgetés, aki páratlan ranggal és tapasztalattal bír Kelet-Európában és 1956 óta ismeri Andropovot.”*²⁹

A hangsúly ismételen nem azon volt, hogy Kádár mit csinált a forradalom és szabadságharc alatt és után, hanem hogy azóta ismeri Andropovot. Az iratban nem jelenik meg, hogy a megismerkedés pontosan milyen „eredményekhez” vezetett akkoriban. Az angol középkori irodalom óta használatos az a stílusesszék, hogy a szerző kimond valami nyilvánvalót anélkül, hogy azt közvetlenül leírja. Az *„1956 óta ismeri Andropovot”* rész esetleg magában tartalmazhatja azt, hogy az ismeretség révén jöhetett létre, illetve stabilizálódhatott egy Quisling-féle kormány, azaz a brit kijelentés

²⁷ Visit to Hungary by the Secretary of State and Lady Carrington. FCO ENH 026/4. 2. o.

²⁸ *„Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief”*. Cabinet Office Papers (A brit Kabinet titkos iratai), DSR 11C, 1984.

²⁹ *„Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief”*. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984., 4. o.

negatív felhangokat tartalmaz, de nem kötelezhetjük el egyértelműen magunkat ilyen tág forrásértelmezés mellett.

A magyar pártfőtitkárral folytatandó tárgyalás stratégiáját felvázoló rész szerint az Egyesült Királyság miniszterelnökének figyelembe kell vennie, hogy tárgyalópartnere „*meglehetősen sokáig szeret beszélni, mielőtt készen áll az érdemi véleménycserére,*”³⁰ és Kádár vélhetően Magyarország 1956 utáni fejlődéséről és a nemzetközi helyzettel kapcsolatos aggodalmairól fog beszélni. Az első gondolat gyakorlatilag a legnagyobb közvetlen kritika, amit a magyar pártfőtitkár a britektől kapott az iratban. 1956 ilyen sűrű említése mellett meglehetősen szomorúan csenghet a magyar füleknek, hogy ez a legrosszabb, amit el tudtak mondani Kádár Jánosról. A második gondolat semmilyen módon nem utal Kádár két évtizeddel korábban betöltött szerepére, még érintőlegesen sem. Az iratnak a forradalom és szabadságharc utáni időkre koncentrációja folytatja azt a trendet, hogy a britek nem tulajdonítottak nagy jelentőséget az 1957 előtti időknek.

A különböző évekből származó iratokban közös a múlthoz való viszonyuk: a Thatcher-kormány alatti külügyi stábnál inkább a jelenhez közvetlenül kapcsolódó események bírtak nagy súllyal. Kádár János Lengyelországgal kapcsolatos véleménye is az aktuális helyzet miatt volt kritikus a szigetországiaknak és többek között nem a „*budapesti mészáros*” 1956-os indítékait szerették volna kifürkészni. Felvetődhet, hogy a múlt ilyen mértékű szelektálása a történelem iránt érzett tisztelet hiányából és felejtésből fakad. Megnyugtató, hogy a fenti írásban szereplő összes érintett angol politikus tisztában volt Kádár Jánosnak a forradalom és szabadságharc alatt és után betöltött szerepének fő vonásairól és erről biztosan megvolt a számunkra is elfogadható véleményük. A brit külügyi primer források azonban politikusi lényének azokat az aspektusait emelik ki, melyekből a nagy tapasztalattal, kollégáihoz képest pedig kiemelkedő képességekkel rendelkező nemzeti államfő képe rajzolódik ki és a quislingi múlt legfeljebb zárójelbe, de leginkább feláldozásra került a jövőt szem előtt tartó brit kelet-európai pragmatikus reálpolitika oltárán a kapitalizmus ideológiáját szüntelenül zászlajára tűző „*Vaslady*”, Margaret Thatcher kormányfő idejében.

³⁰ „*Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief*”. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984., 6. o.